XX(Нем)
Р 2.4
9/X
19X

Э. Распэ

Барон Мюнхаузеннің хайхастығ чуртазы

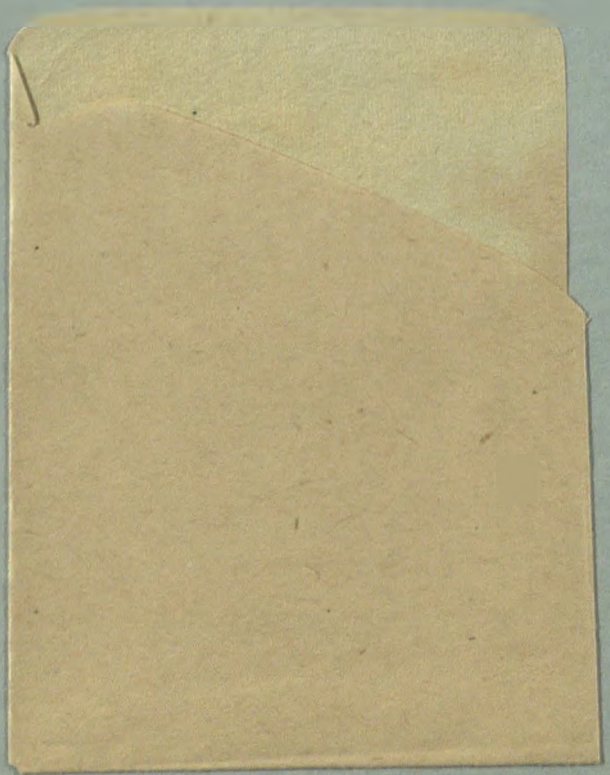

И(Нем.)
Р24

Э. РАСПЭ

БАРОН МЮНХАУЗЕННІҢ ХАЙХАСТЫҒ ЧУРТАЗЫ

1552172

Хак. обл.
БИБЛИОТЕКА

Хакасиянынъ книга издательствозы
АБАКАН — 1961

„Барон Мюнхаузеннінъ хайхастыг чуртазы“ тіп книга XVIII векте Германияда чуртаан барон Мюнхаузеннінъ чоохтары хоостыра пазылған.

Ол военнай кізі полған, иледе ӱр Россияда чуртаан, туркаларданъ тоғыр чааласхан.

Германиязар айланып, Мюнхаузен позынынъ чирінде чуртаи, хайдар-хайдар чапсыстыг нимелер сағын таап чоохтачанъ, угаа хыныг чоохчы кізі чіли саблан парған.

Піс пілбинчебіс: позынынъ чоохтарын ол позы пічікке пасхан полчанъ ма, алай ба аны пасха кізі пасхан ма, че 1781 чылда анынъ хай пірее чоохтары печататься полылғаннар.

1785 чылда ол чоохтарны Э. Распэ тіп немецкай писатель хатап пазын, алынча книга сығарған.

Соонанъ ол чоохтарға Мюнхаузеннінъ чуртазынанъар пасха писательлернінъ хайхастыг чоохтары піріктірілгеннер. Че пу книганынъ авторы Э. Распэ полча тіп саналча.

Пу произведениеде немец бароннарынынъ паза помещиктернінъ ӧн онъдайлары көзіділгеннер: культура чоғы, позын на кӧдіре тутчатханы, махтанчых полғаннары.

Хачан книга тынъ тарап парғанда, сыбыра чойланчатхан, постарын махтап, чох таа нимені пар идіп чоохтапчатхан кізілерні Мюнхаузеннінъ адынанъ солалап сыхханнар.

ЧИР ЎСТЎНДЕ ИНЪ СЫН КІЗІ

Улуғ пурунныг кічичек апсағас, пес хыринда одырып, позынынъ хайхастыг чуртазынанъар чоохтапча.

Аны истіпчеткен кізілер ағаа харах көзіне кўлісчелер:

— Ай да Мюнхаузен! Айдас барон!

Че ол оларзар көрбиндеече.

Ол амырынанъ на чоохтап одырча, хайди ол айзар учух чөрген, хайди ол ўс азахтыг кізілер аразында чуртаан, хайди аны килкім палых азырыбысхан, хайди анынъ пазы ўзіл парған.

Пірсінде хайдағ-да чол парчатхан кізі анынъ чоогын истіп-истіп кинетін хысхырыбысхан:

— Че ол прай тайма ниме! Син чоохтапчатхан ниме пір дее полбаан.

Апсағас пултайыбызып улуғсырхап нандырған:

— Мин позымнынъ инъ чахсы нанҷыларым тіп адаҷанъ графтар, бароннар, князьтар паза султаннар мині чир ӱстӱнде инъ сын кізі тіҷенънер.

Ибіркілер уламох тынъ хатхырыс сыхханнар.

— Мюнхаузен—сын кізі! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Мюнхаузен, тізенъ, пір дее ниме полбаан чіли, хайди киктінъ пазында хайхастығ ағас өс парғанынанъар чоохтап одырған.

— Ағас?.. Киктінъ пазында ба?

— Я. Вишня ағазы. Ағаста вишнялар. Уғаа тадылығлар, сӱӱзӱннігler...

Прай ол чоохтар мында, пу книгада пазыл парғаннар. Оларны хығырып, чир ӱстӱнде барон Мюнхаузенненъ сын кізі пар полған ма тіп постарынъар чоохтанъар.

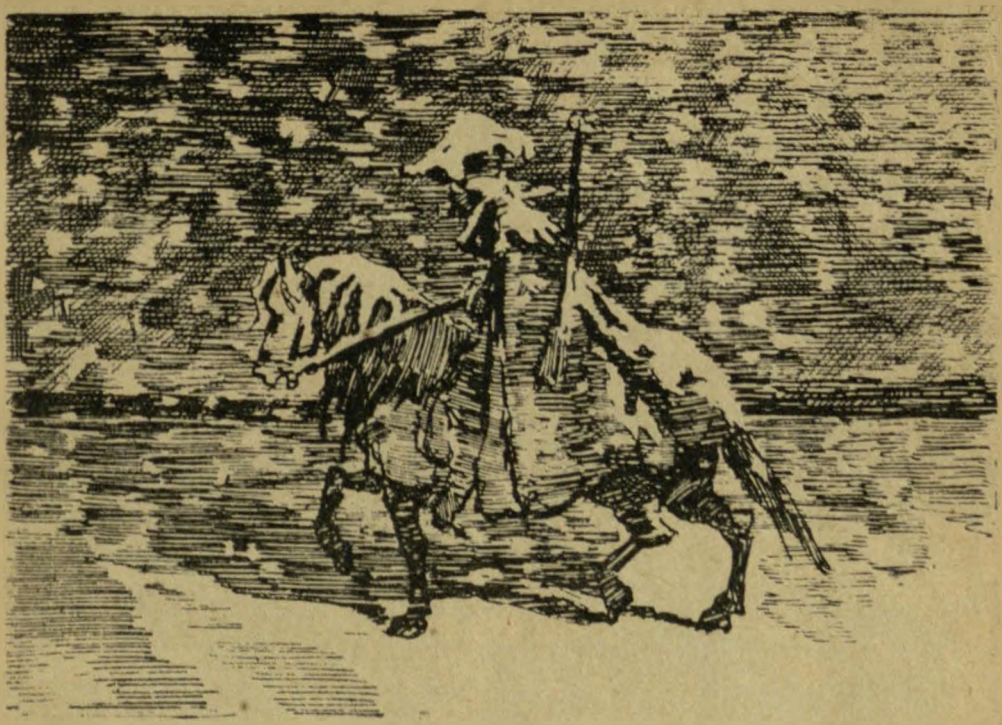

ПАСҒАҒЫ ЧАРДЫХ

АТ ТУРА ХЫРЫНДА

Мин Россиязар чаланъ аттыҕ пар сыххам. Кирек хысхыда полҕан. Хар чаапчатхан.

Адым, майых парып, сӳрнік сыххан. Минінъ уйҕум килібіскен. Мин, майыҕып, изерденъ сала ла

анъдарылбинчатхам. Че хончанъ чирні мин тикке ле тілеем: чолда пір дее аалычах учурабаан.

Хайди полчанъ?

Ачых чазыда хонарға киліс парған.

Ибіре пірее дее ағас чоғыл. Хар алтынанъ кічичек столбачах ла көрінчеткен.

Мин хайди полза ол столбачахха позымнынъ сыырых парған адымны палған салғам, позым, тізенъ, мындох харда чадып узубысхам.

Мин ӱр узаам, усхун киліп көрзем, чазыда чатпин аалда, алай ба улуғ нимес городычахта чатчаттырбын: мині ибіре туралар турғлапчалар.

Хайдағ нимедір? Хайдар килібіскем? Пу туралар пір ле хараада хайди өс парғаннар?

Адым хайдар кірген полчанъ.

Ниме пол парғанын піл полбин ӱр полғам. Кинетін ат кістепчеткенін ис салғам. Ол минінъ адым кістепче.

Че хайдадыр ол?

Кістес хайданъ-да өөртін истілче.

Мин чоғар көрібістім—че нимедір зе?

Минінъ адым санъ сапчанънынъ хырында ілін партыр! Ол крестке палғал партыр.

Ниме пол парғанын мин сах андох піл салғам.

Кичее иирде ол городычах, прай кізілеріненъ паза тураларынанъ хада, тиренъ харға пастыр парған полтыр, тастында, тізенъ, кресттінъ узы ла көрінчеттір.

Ол крест полғанын мин пілбеем. Аны кічіг столбачах тіп көріп, мин ағаа адымны палған

салғам! Хараа, тізенъ, мин узупчатханда, чылығ полыбызып, хар тынъ хайылып, мин пілдіртпин чирге тўс килтірбін.

Че минінъ парасхан адым андох хыр ўстўнде халтыр. Санъ сапчанънынъ крезіне палғаттыр салып, ол чирге тўс полбиндыр.

Хайди итченъ?

Ўр дее сағынмин, мин пистолет хаап алып, хап-орта көстеп, чўгеннінъ тініне теере атыбысхам. Мин хачан даа мирген атығчы полчанъмын.

Чўгеннінъ тіні ўзіл парған.

Адым минзер табырах тўс килген.

Мин ағаа алтаныбысхам, ананъ алнынзар чил ле чіли учухтыр сыххам.

СООРҒА КӧЛІЛГЕН ПЎЎР

Тўрче поларынанъ хысхыда чаланъ аттығ парарға сидік пілдірібіскен—соорлығ парза истіг полғадағ. Мин уғаа чахсы соор садып алып, нымзах харча табырах ойлат сыххам.

Иирзер ағас аразына читкем. Мин сабыхсып парыбыстырбын, че кинетін адымнынъ сиргектеніп пырғырғанын ис салғам. Мин, соонзар хайбағынып, ай чариинда хорғыстығ пўўрні кўр салғам. Ол, тістерін ырсайтып, минінъ соорымнынъ соонча чўгўрчеткен.

Аннанъ осчанъ онъдай чох полған.

Мин, соор тўбіне чадыбызып, хорыхханымнанъ харахтарымны нуубысхам.

Минінъ адым алах парған на чіли чўгўрген. Пўўрнінъ тістері тазыласханы хулағым хыринда истілген.

Ўлўзім тартып, пўўр минзер пір дее хайбаан.

Ол, минінъ пазым ўстўнде соорны азыра сегіріп, парасхан адыма чапсыныбысхан.

Сах андох минінъ адымнынъ соо анынъ ачын ахсында чох пол парған.

Адымнынъ алны хорыхханына паза ағырина сыдаспин алнынзарох чўгўрген.

Пўўр минінъ адымны улам на тиренъ чіп париған.

Мин, онъарыл киліп, сах андох тоспас анъны хамчымнанъ чырт сыххам.

Ол, улубызып, алнынзар ўкўс салған.

Адымнынъ тооза чиилбеен алнындағы чардығы, саял парып, харға тӱс парған, пӱӱр анынъ орнына көлігде пол парған!

Ол көлігденъ позып полбаан: ол ат чіли көліл парған.

Мин аны пар-чох кӱзімненъ хамчылаам.

Ол, минінъ соорымны сөөртеніп, алнынзар ла ойлаан.

Піс іди уға табырах парып, ікі-ӱс час пазынанъ улуғ халахта Петербургка кире хонғабыс.

Петербургтағы хайхап парған кізілер ат орнына ачын пӱӱрні көл салған махачыны көрерге ойласханнар.

ХАРАХТАНЪ САҒЫННАР ПЫТЫРААНЫ

Петербургта мин чахсы чуртаам.

Мин удаа анънап чӧрченъмін. Мин ам даа ол ирткен хыныҕ тустарны ундубинчам: андада кӱннінъ дее сай уға хыныҕ киректер полчанъ.

Пір кирек тынъ хыныҕ полған.

Мин узучанъ тураныңъ көзенегіненъ улуғ көл көрінченъ, анда аймах хустар көп полчанъ.

Пірсінде иртен мин көзенектенъ көлде сас ӧртектер чӱс чӧрчеткенін көр салғам.

Сах андох мылтых хаап алып, харах-хулах чох ибімненъ сығара ойлаам.

Мин манъзыраанымнанъ пасхысча тӱс парчадып, пазымны ізік иркініне уға тынъ сазыбыс-

хам, харағымнанъ сағыннар чачыри тўскеннер.

Че мин тохтабаам.

Мин аннанъ андарох чўгўргем. Мына көл. Инъ симіс өртекті атарға көстепчем—че көрзем, мылтығымда отых тазы чоғыл. Отых тазы чох, тізенъ, ат полбассынъ.

Отых тазына ибзер ойлачанъ ма?

Че өртектер учуғыбызарлар чоғыл ба.

Мин мөгісіреп мылтығымны тўзірібіскем, че кинетін пазыма хыныг сағыс кір килген.

Мин пар чох кўзімненъ онъ харағымны мунзуриимнанъ сабысхам. Харағымнанъ сағыннар пытыри тўскеннер, олох туста тар хабыл парған.

Я! Тар хабыл парған, мылтых атыл парған, пір ле атыснанъ мин симіс он өртек атып алғам.

Сірерге дее чөп пирчем, хачан от одынарға итчетсенъер, онъ хараанъарданъ андағох сағын сығара саап ал турынъар.

ЧАПСЫСТЫГ АНЪНАС

Че минненъ аннанъ даа хыныг киректер полчанъ.

Пірсінде кўн тооза анънап чөріп, иирзер халын ағас аразында хайдағ-да чалбах көлге учурап парғам, анда сас өртектер тығылысчатханнар. Чуртазымда ол син көп өртекті мин хачан даа көрбеем!

Че минінъ ачырғанызыма, пір ух таа халбаан полған.

Олох иирде минзер көп нанчыларым килченъ полғаннар, мин оларны хус идіненъ сыйлирға сағынғам. Мин аалчыларны сыйлирға тынъ хынадырбын. Минінъ сыйлазым прай Петербургка сабланчанъ. Өртектер чох ибзер хайди айланарбын?

Мин сағынып илееде турғам, че кинетін анънап ал чөрченъ сумкадағы кизек чағ сағызыма кір килген.

Ура! Пу чағ өртектерні алахтырарға тынъ туза полар! Аны сумкаданъ сығарып алып, узун ніске паға палғап алып, суғзар тастабысхам.

Өртектер, чіченъ нимені көр салып, сах андох чағзар чўс килгеннер.

Оларнынъ пірсі азымахтанып, аны азырыбысхан.

Че чағ, чылғаяхтанып, өртекті өтіре парып, анынъ соонанъ сых парыбысхан!

Андағ онъдайнанъ, өртек минінъ пағычаама хаап парған.

Андада чағзар пазох пір өртек чўс килген, ол ідөк пол парған.

Өртектер, пірсі пірсінінъ соонанъ чағны азырып, минінъ паама чізіл турғаннар. Он минута даа иртпеен, прай өртектер паға мончыхтар ла чіли чізіл парғаннар.

Сірер пілчезер бе, пу син көп ис-пайны көрерге маға хайди өріністіг полған! Маға тудып алған өртектерні көлденъ сығара тартып алып кухнязар ла апар пирері халған.

Минінъ нанчыларыма улуғ той полар!

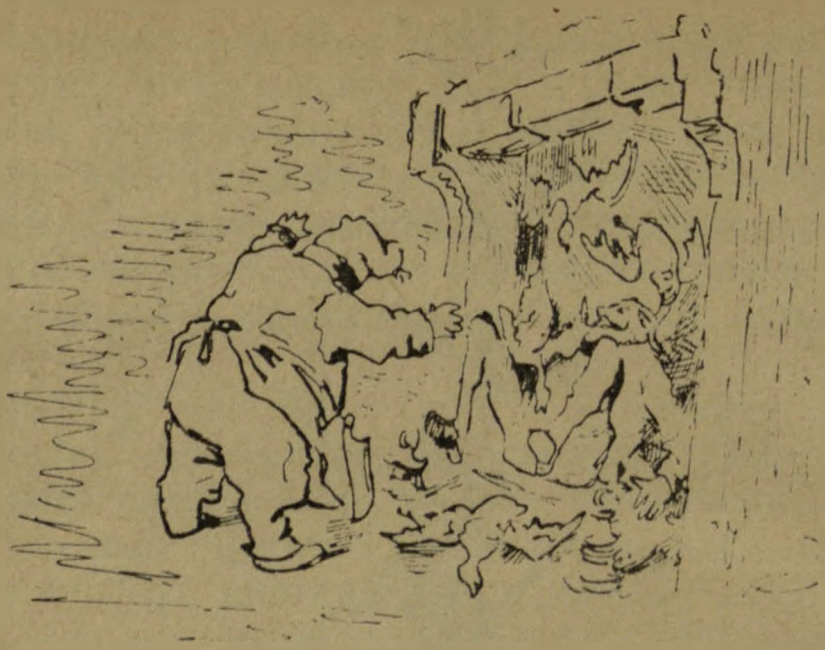

Че ол син көп өртектерні апарарға оой полбаан.

Мин ырах таа парбин, майых парғам. Че кинетін—минінъ хайхаанымны пілчезер бе!—өртектер чоғар учух сыхханнар.

Олар мині пулуттар ўстўне сығар парыбысханнар.

Минінъ орнымда пірее пасха кізі полған полза чідірін тее саларчых, че мин сизіктіг, махачы кізібін.

Мин, кибімненъ поза паг идіп алып, өртектерні хамчылап, ибіме табырах чит килгем.

Чирзер хайди тўзіп алчанъ?

Оланъай ла! Минінъ сизіктіг полғаным мында даа маға полысхан. Мин нинче-де өртектінъ

мойнын толғабысхам, ананъ піс чирзер ағырин тӱс сыххабыс.

Мин турамнынъ тӱнӱгіне хап-орта тӱс килгем! Минінъ поварым, хачан мин пес істіненъ сых килгенде, хайди хайхап парғанын сірер көрген ползар!

Таланым тартып, повар пес одынғалах полтыр.

ТОРЛАНЪАЛАР СОМБЫРДА

О, тузында сағыс хабынғаны—уғаа манъат ниме! Пірсінде маға пір ле атыста читі торланъа атып аларға киліскен. Анынъ соонанъ минінъ ыырчыларым даа чир ӱстӱнде мин инъ манъат атығчы полчатханымны паза мин, Мюнхаузен, осхас атығчы кізі чох полчатханынанъар таласпааннар.

Кирек піди полған.

Мин, анънап парып, прай ухтарымны хорат салып айланчатхам. Кинетін азахтарымнынъ алтынанъ читі торланъа учуға халғаннар. Андағ манъат хустар минінъ холыма кірбестерін мин пір дее чаратпаам.

Мин мылтығымны ниме-

ненъ ухтаам тіп сағынчазар?—сомбырнанъ! Я, оланъай ла сомбырнанъ. Анынанъ мылтых арығлидырлар.

Ананъ мин торланъаларзар чӱгӱр парып, хуйдырыбызып, атыбысхам.

Торланъалар пірсі пірсінінъ соонанъ учухханнар, минінъ сомбырым оларны өтіре атыбысхан. Читі торланъа прайзы минінъ азағым хырына тӱс килгеннер.

Оларны көдірібізіп, хайхап таа парғам—олар хаарыл партырлар! Я, олар хаарыл партырлар!

Іди полбин хайди полар за: минінъ сомбырым атылып тынъ ізіп парған, ол торланъаларға тенъенде, олар хаарыл парғаннар.

Мин отта одырып алып, мындох тосханча азыранып алғам.

ІНЪЕДЕГІ ТӲЛГӲ

Я, сизіктіг полғаны—чуртастынъ ӧӧні, чир ӱстӱнде Мюнхаузен барон осхас табырах сағыстығ кізі чох полған.

Пірсінде тӱн тайға аразында маға пір хара кӱренъ тӱлгӱ учурап парған.

Ол тӱлгӱнінъ терізі уғаа манъат полған, аны ухнанъ алай ба дробьнанъ атып ардадарға аябысхам.

Сала манъзыри ухты мылтыхтанъ сығары-

бызып, мылтығымны узун іңъененъ ухтабызып, ол тӳлгӳні атыбыс-хам.

Тӳлгӳ ағас тӧзінде турчатхан, інъе анынъ хузуриина тееп, аны ағасха чапсыра хазап салған.

Мин, маңъзырабин тӳлгӳзер пастыр парып, аны сымыхнанъ чырт сыххам.

Ол ағыриина сыдап полбин,—киртінезер бе ни зе?—позынынъ терізіненъ сығара ойлап, миннеңъ тизіп хубачалаас чӳгӳрібіскен. Анынъ терізі, тізенъ, пӳдініненъ, ух таа паза дробь таа тенъмин халған.

ХАРАҒЫ ЧОХ СОСХА

Я, миніненъ тынъ хайхастыг нимелер уғаа кӧп полчанъ!

Пірсінде халын ағастар аразынча иртіп парчатхам, кӧрзем: ырах ниместе сас сосха палазы чӳгӳр парча, анынъ соончa—улуг сосха.

Хак. обл.
БИБЛИОТЕКА

Мин атыбысхам, че—тикке ле!—чаза чӧрібіскен.

Уғым сосха палазынынъ паза сосханынъ аразынча ирт чӧрібіскен.

Сосха палазы, сыыхти тӱзіп, ағас аразында чіт чӧрібіскен, сосха, тізенъ, орнында хазал ла парған чіли тур халған.

Мин чапсып парғам: ол минненъ ноға тиспинчеткен полчанъ? Че чағын пас киліп ноға іди полчатханын пілір алғам. Сосханынъ харағы чох полған, аннанъар ол чол таппин турыбысхан. Ол ағастар аразынча позынынъ палазынынъ на хузуриина тудынып чӧрченъ полтыр.

Минінъ уғым сосха палазынынъ хузуриин ӱзе атыбысхан. Сосха палазы тизіп чӱгӱрібіскен, сосха, тізенъ, хайдар даа парчаан пілбин туры-

бысхан. Ол, ўзўк хузурухты ызырынып алып, турчатхан. Минінъ пазыма уғаа көйтік сағыс кір килген. Ўзўк хузурухты тудып алып, сосханы кухнязар көні чидектеп парғам. Парасхан харах чох сосха, аны палазы апарча тіп, минінъ соомча пір дее туртухпин пастырып одырған.

Пазох хатап чоохтапчам, табырах сағыс хабынғаны уғаа улуғ кирек!

МИН ХАЙДИ КАБАН СОСХАНЫ ТУДЫП АЛҒАМ

Паза пірсінде ағас аразында маға сас кабан учурап парған.

Аға сыдирға сидік арах полған. Минінъ мылтығым даа чоғыл.

Мин тизіп ойлап сыххам, че ол мині алығ ла ниме чіли сўр сыххан. Мин алнымда турчатхан дубтынъ кистіне чазыныбыспаан ползам, ол мині позынынъ узун тістеріненъ хайди даа ötіре сазыбызарчых.

Кабан чўгўр килбиненъ дубха сўстіре парған, анынъ узун тістері ағасха тиренъ хазал парғаннар, аннанъар ол тістерін нандыра сығара тарт полбиныбысхан.

— А-а, туттырдынъ ма, иркечек!—теем мин, дуб кистіненъ сығып.—Тохта! Амды син миннеңъ позып полбассынъ!

Тас алып алып, кабан позыбазын тіп, мин анынъ тістерін уламох тиренъ иде кире сапхам.

Ананъ аны ағазынанъ хадох пик пағнанъ палғабызып ханъааға салып алып ибімзер апарғам.

Пасха анъчылар матап чапсааннар! Андағ чап анъны тіріге, пір дее ух хоратпин, тудып алғаныма оларнынъ пірдеезі киртін полбинчатхан.

ХАЙХАСТЫҒ КИИК

Че минінеңъ аннанъ даа хайхастығ киректер полчанъ.

Пірсінде мин ағас аразынча чолда садып алған тадылығ, сўўзўнніг вишнялар чіп парчатхам.

Кинетін минінъ алнымда—киик! Сіліг, сыланъ-ай, чоон азыр салаалығ мўўстіг!

Минінъ, тізенъ, хачалып, пір уғым даа чоғыл!

Киик, минінъ мылтығым ухталбаанын пілген чіли, минзер амыр кöр турча.

Минінъ таланыма, минінъ нинче-де вишня халған полған, мин мылтығымны ух орнына вишня сööгіненъ ухтап алғам. Я, я, кўлбенъер, оланъ-ай ла сööкненъ.

Мылтых тазыли тўскен, че киик пазын на чайхап салған. Сööк анынъ хамаана ла тееп парған, ол пір дее хайди полбаан. Кинетін ол ағас аразында чіт чöрібіскен.

Андағ манъат анъны позыдыбысханыма мин тынъ ачырғанғам.

Пір чыл соонанъ пазох ол ағастар аразында анънап чöрчеткем. Ол тусха мин вишня сööгі-

ненъер полған киректі санъай ундуп салған полғам.

Хачан ағас аразынанъ минзер көні хайдар-хайдар манъат киик сығара сегір килгенде, мин тынъ хайхап парғам. Анынъ мўўстері аразында пөзік, парбах вишня ағазы өс партыр! Ой, киртінчезер бе, ол уғаа тынъ сіліг полған: сыланъай киик, анынъ пазында, тізенъ,—сыланъай ағас! Ол ағас пылтыр мин ух идіп атхан кічичек вишня сөөгічегіненъ өс парғанын мин сах андох сизін салғам. Че амды минінъ ухтарым көп полған. Мин мылтығымны улап атыбысхам, киик өліг тўс халған. Іди пір ле атыста мин хаарған ит паза вишня комподы тоғынып алғам. Ағаста пызыг, килкім вишнялар полган.

Сынын чоохтаза, мин прай даа чуртазымда андағ тадылығ вишнялар чібеен полғам.

ТЕРІЗІ ИБІРІЛГЕН ПЎЎР

Пілбинчем ноға, че инъ хазыр, хорғыстыг анънарға мин удаа тиріг чох, полызыг чох туста ла учурап парчанъмын.

Пірсінде ағас арали парчатхам, маға удур пўўр килче. Ахсын азын салып, минзер көні килче.

Хайди полчанъ? Чўгўрченъ ме? Че пўўр минзер атығыбысхан, амох минінъ тамағымны ўзе кимірібізер. Пірее пасха кізі, минінъ орнымда пол-

ған полза, чідірінібізерчік, че сірер Мюнхаузен баронны піледірзер, нооза! Мин махачы, табырах сағыстығ, нандыра пазынмас кізібін. Көмес тее чубанмин, мин мунзуриимны пўўрнінъ ахсына кире суғыбысхам. Ол минінъ холымны ўзе ызырыбыспазын тіп холымны улам на тиренъ сухххам.

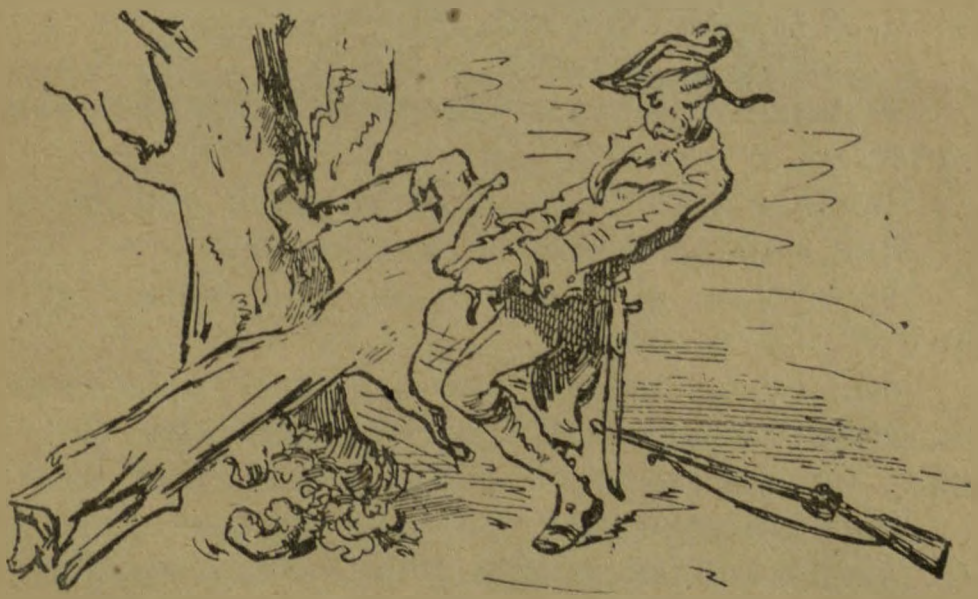

Пўўр минзер хазыр көрген. Анынъ харахтары чабалланғанына чалтырас турадырлар. Че мин пілгем, сынап мин холымны ахсынанъ сығарыбыссам, ол мині прай оох кизектерге ўзе-чара тартыбызарын. Аннанъар холымны тиренъ не сухчатхам. Кинетін минінъ пазыма манъат сағыс кір

килген: мин анынъ істі-харнын хаап алып, аны мелей чіли ибіре айландырыбысхам!

Пілдістіг, андағ ниме соонанъ ол минінъ азаам хыринда өліг тўс халған.

Ол теріденъ мин манъат тон тігіп алғам, сынап киртінминчетсенъер, көзіт тее пирем.

АЛЫҒ ТОН

Че минінъ чуртазымда пўўрге тоғасханнанъ хорғыстығох киректер полған.

Пірсінде мині ханъырылған адай сўрген.

Мин аннанъ азах-пас чох тискем.

Че минінъ инънімдегі аар тон маға чўгўрерге харығ полған.

Мин чўгўр парирып тонымны суур тастабысхам, ибіме кире ойлап, ізікті пиктебіскем. Тоным тасхар чат халған.

Ханъырылған адай, тоннынъ ўстўне атығыбызып, аны тутхылап сыххан. Минінъ чалчым ибденъ сығара ойлап парып, тонны ал килген, ананъ аны минінъ кип-азахтарым салчанъ шкафта іл салған.

Иртенінде ол, минінъ узучанъ комнатама кире хонып, хорых парған ўнненъ хысхыр сыххан:

— Турынъар! Турынъар! Сірернінъ тонынъар алағыбыстыр!

Мин, тözеемненъ тур киліп, шкафты азыбысхам,—ниме мин көр салғам?! Прай минінъ кип-азағым тыдыл партыр!

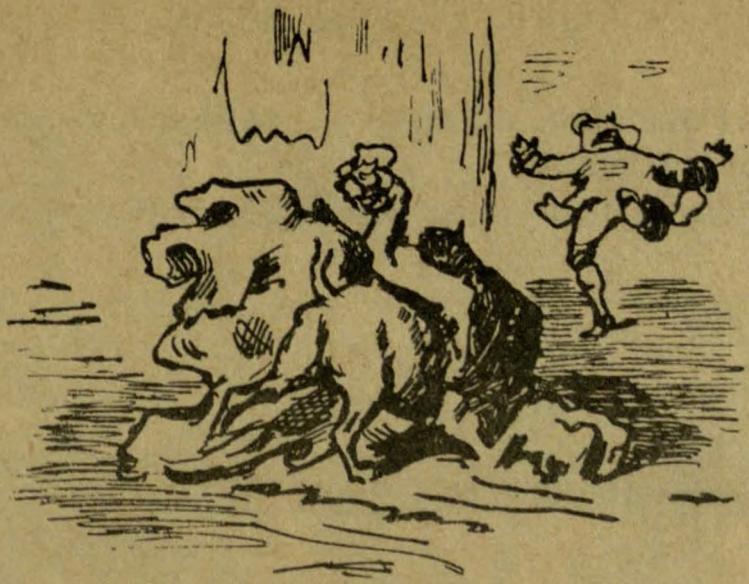

Чалчым сын чоохтаптыр: кичее ханъырылған адайға тутхыладып, минінъ хайран тоным сынап таа алах партыр.

Тон минінъ наа мундиріме хазырыланып чапсыныбысхан, анынъ ўзўк-чарыхтары ла тоолап халғаннар.

Мин, пистолет хаап алып, атыбысхам.

Алаххан тон сах андох сым пол парған. Андада мин позымнынъ кізілеріме тонны палған алынча шкафха іл саларға чахығ пиргем.

Аннанъ пеер ол паза пір дее кізіні ызырбаан, мин аны пір дее хорыхпин кис чўрченъмін.

СИГІС АЗАХТЫҒ ХОЗАН

Я, Россияда миніненъ хайхастыҕ киректер уҕаа көп полҷанъ.

Пірсінде мин уҕаа пасхаҷыл хозан сүргем.

Хозан чапсыстыҕ табырах азахтыҕ полҕан. Алнынзар ла, алнынзар ла чүгүрче—тынанып таа алҷанъ полза.

Изерденъ түспин ікі күн сүргем, пір дее сүріп чит полбаам.

Минінъ ізестіг Дианка адаайым аннанъ пір хаалаҕа даа соона халбаан, че мин аны мылтыхнанъ атар синіне пір дее чаҕдап полбаам.

Ўзінчі ле күнінде хайди полза ол хаарҕан хозанны атып аларҕа киліскен.

Ол отха анъдарыл парарынанъ, мин адымнанъ тўзіре сегіріп, аны көрерге ойлаам.

Хаҷан ол хозаннынъ оланъай азахтарына хоза паза азахтар парох полҕанын көр салҕанымда, минінъ чапсып парҕанымны сірер пілчезер бе. Анынъ харнында төрт азах паза учазында төртөк азах полҕан.

Мин аны сүріп үс суткача тыным сыхханча чөргенім чапсыстығ нимес!

ХАЙХАСТЫҒ КУРТКА

Минінъ ачырғанызыма, ізестіг адайым, хозаннынъ соонча үс сутка сүрізіп, үзе майых парып, чирге анъдарыл парған, ананъ пір час пазынанъ өл парған.

Мин ачырғанып сала ла ылғабаам. Хынчанъ адайымны ундубас үчүн, анынъ терізіненъ анънап чөрзе кисченъ куртка тігерге чахаам.

Ол сыынанъ маға мылтых таа, адай даа кирек чоғыл.

Мин ағас аразында полған сай курткам мині пүүр алай ба хозан чазынчатхан чирзер көні сөөртепче.

Пірее анъ атар синге чит килзем, курткамнынъ мархазы үзіліп, анъзар ух ла чіли атылча! Чапсыстығ мархаа атырып, анъ турған орындох анъдарылча.

Ол куртканы мин ам даа кис чөрчем.

Сірер маға киртінмин күлісчеткен осхассар? Че көрінъер минзер, андада мин сын киректенъер чоохтапчатханыма киртінерзер: минінъ курткамда прайзы ікі ле марха халғанын постарынънынъ харағынъарнанъ көрбинчезер бе? Пазох хатап анънап парчатсам, курткама отыс алтыча марха хазап аларбын.

Андада маға прай анъчыларнынъ істілері көйер.

СТОЛДАҒЫ АТ

Мин сірерге позымнынъ аттарымнанъар пір дее ниме чоохтабаан осхаспын.

Че оларнанъ даа минінъ хайхастыг киректер көп полған.

Пу кирек Литвада полған. Мин пір нанчымда ааллапчатхам, ол аттарға уғаа тынъ хынчанъ.

Хачан ол аалчыларға инъ хынчанъ паза махтанчанъ манъат адын көзітчеткенде, ады чүгенінънъ позып, төрт конюхты анъдара сазып, хазаа істінче алыг ла чіли чүгүр сыххан.

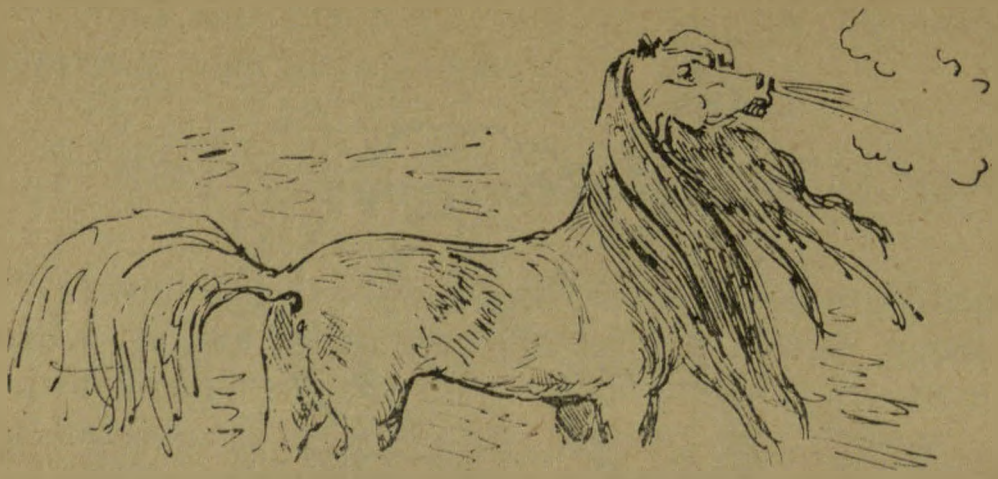

Прайзы хорығып тискілебіскеннер.

Хазырланыбысхан атсар чағын кірченъ пір дее махачы кізі табылбаан.

Мин чалғызаан на хорыхпаам. Чапсыстығ махачы полып, мин кічігденъök сығара инъ сас аттарны чамартып пілчем.

Пір ле хати сегіріп атха алтаныбысхам, сах андох аны чамартып салғам. Ол сах андох минінъ кўстіг холымны сизін салып, кічіг пала ла чіли минінъ сöзімні искен. Мин улуғсырхап хазаа ибіре пастыр чöр килгем. Кинетін позымнынъ чапчанъыымны чай ісченъ стол кистінде одырчатхан ипчілерге кözідерге сағыныбысхам.

Аны хайди итченъ зе?

Оланъай ла! Мин адымны, кözенексер кöні пастыр киліп, столовайзар кире, хуюн на чіли, учухтырыбысхам.

Ипчілер пастап тынъ хорых парғаннар. Че

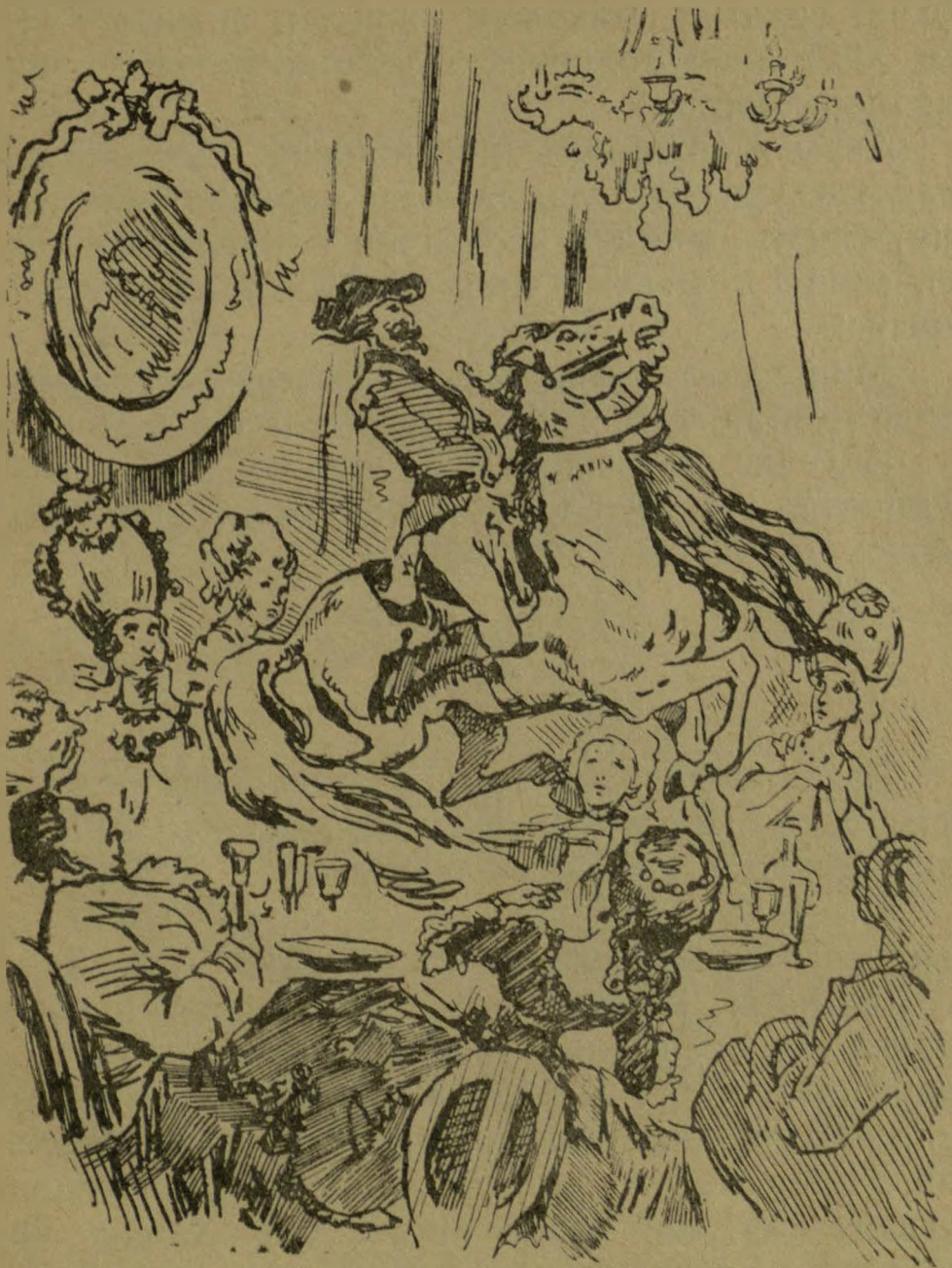

мин асхырымны чай ісченъ стол ӱстӱне сегіртібізіп, андағы рюмкалар, чірчелер аразынча, пір дее, кічіг дее блюдцечек талатпин, иптеп ле чортыр парыбысхам.

Анзы ипчілернінъ кӧнънілеріне тынъ кірген; олар хатхырызып ала, аяларын сабынғаннар, нанчым, тізенъ, минінъ чапсыстыг чапчанъымны кӧріп, мині ол манъат атты сыйыхха алып ал тіп сурынған.

Мин чааға тимненчеткем, маға чапчанъ ат кирек полған, аннанъар ол сыйыхха тынъ ӧрінгем.

Пір час пазынанъ мин адыма мӱніп алып Турциязар чӱгӱртіпчеткем, ол туста анда хатыг чаалар полчатхан.

ЧАРЫМ АТ

Чаадағы харбазығларда, тізенъ, мин уға маҳачы полчанъмын. Ырчынанъ, тізенъ, прайзынанъ пурнада хабыза халчанъмын.

Пірсінде туркаларнанъ пір хатыг харбазығда ырчынынъ крепозын алып алғабыс. Мин андар инъ пурнада кире хонғам, туркаларны прайзын сығара сӱрібізіп, ӧкпелен парған адымны суғарып аларға тіп, хугух хыринзар чӱгӱрт килгем. Адым, суғ ізіп-ізіп, сухсымын пір дее иртір полбинчатхан. Нинче-нинче тус иртіп парған, ол, тізенъ, суғданъ пір дее азырылбинчатхан. Хайдаг чапсыстығдыр! Мин хайхап парғам. Че кинетін со-

3. Э Расна.

омда хайда-да чапсыстығ солбырас истіп салғам.

Соомзар хайбанънабызып, чапсаанымнанъ изерденъ сала ла анъдарыл парбаам.

Көрзем, адымнынъ соонзархы чардығы санъ-ай ӱзе сабыл партыр, ол ісчеткен суғ, тізенъ, пір дее істінде тудылбин төгіл парчаттыр! Аннанъар минінъ кистімде чалбах көл пол партыр. Мин хайхап парғам! Хайдағ чапсыстығ нимедір?

Тӱрче полғанда минінъ пір солдадым чӱгӱрт килген, андада ноо ниме пол парғанын пілін алғам.

Хачан мин, ыырчыларны сӱрізіп, крепостьтынъ ізігінзер кире ойлатчатханымда, туркалар сах ол туста ізікті чабыстырлар, адымнынъ соо

ізікке кизе чаптырыбыстыр. Орта чара ла кизіл парған осхас полған. Адымнынъ соондағы чардығы туркаларны туйғахтарынанъ тепкілеп сўріп ізік хырында илееде ўр полтыр, ананъ хости чатчатхан пўксер оттап парыбыстыр.

— Ол ам даа анда оттап чөрче!—теен минінъ солдадым.

— Оттап чөрче бе? Че сын полбас!

— Позынъар даа көрінъер.

Мин, адымнынъ алнындағы чардығына мўніп алып, пўксер ойлат парғам. Парзам, сынап таа адымнынъ соондағы чардығы анда полтыр. Ол ай-сап таа чох көк пўкте оттап чөрчеттір.

Сах-андох мин имчіні хығыртып ызыбысхам. Ол, ўр дее сағынмин, минінъ адымнынъ ікі чардығын піріктіре тудып, лавр ағастынъ ніске хырчынынанъ тігібіскен (имчінінъ чібі чох полған).

Адымнынъ ікі чардығы пілдірбес тее иде піріктіре пўт парғаннар, лаврнынъ салаалары, тізенъ, тамырланып өс килгеннер, пір ай пазынанъ изерімнінъ ўстўнде көлеткі иде ағас өс парған.

Ол көлеткі ағас тözінде одырып алып, мин уғаа көп хайхастығ киректер иткілеем.

ПУШКА УҒЫНА МЎНІП АЛЫП

Чаа тузында маған чаланъ аттығ ла нимес, че пушка уғына даа мўніп чөрерге килісченъ.

Ол кирек піди полған.

Піс туркаларнынъ хайдағ-да городын ибір

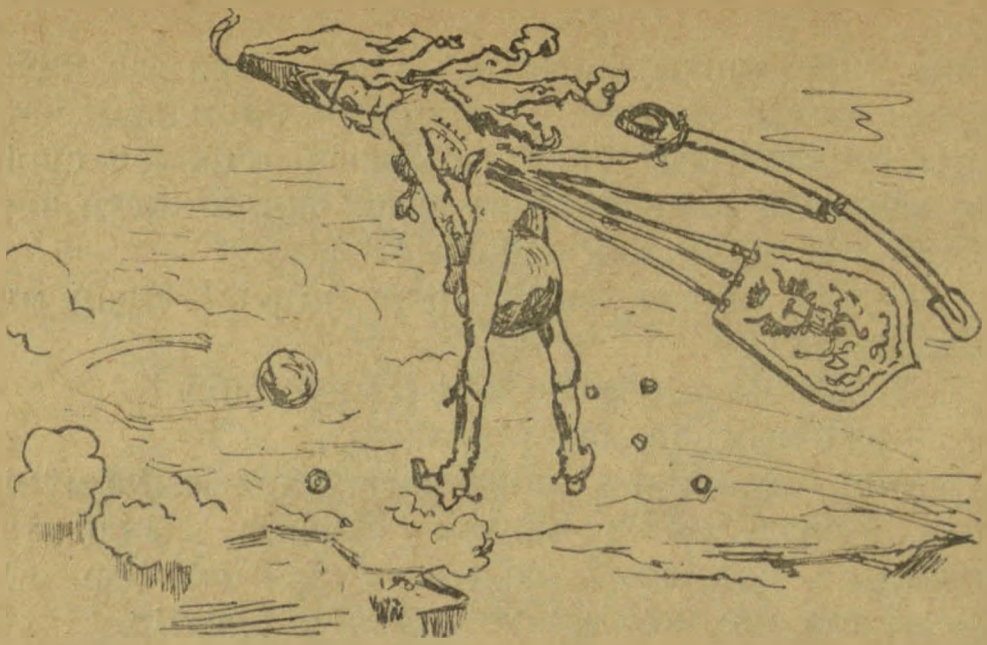

салғабыс, пістінъ командирге ол городта пушкалар көп пе тіп піліп аларға кирек полған.

Че пістінъ прай даа армияда ыырчынынъ лагерынзер пілдіртпин парар махачы кізі пір дее табылбаан.

Прайзынанъ махачы мин не полтырбын.

Туркаларнынъ городын атыпчатхан улуғ пушканынъ хыринда парып тур салғам, хачан пушканынъ уғы атылғанда, мин ағаа алтаныбысхам, ананъ хада хайда-хайдар табырах учух сыххам. Прайзы пір ўнненъ хысхырыза тўскеннер:

— Айдас, айдас, барон Мюнхаузен!

Пастап мин уғаа хынып учухчатхам, че ыраххыда ыырчынынъ городын көр салып, пазыма хайдағ ла полза хорғыстығ сағыстар кірібіскеннер.

„Гм!—тіп позым алынча чоохтаныбысхам.— Учуғарын за кире учух таа парыбызарзынъ, че

аннанъ нандыра сых поларзынъ ма ни зе? Ыырчылар синіненъ көп тее чоохтаспастар, тудып алып, сині шпион чіли чағынғы ла ілгісте мондыр саларлар. Чох, ирке Мюнхаузен, орай ниместе сағаа сағамох нандыра айланарға кирек.

Сах ол туста минінъ хырымча пістінънерзер туркалар атхан пушка ұғы учух париған.

Ӱр дее сағынмин, мин ағаа алтаныбысхам, пір дее ниме полбаан чіли, нандыра учух сыххам.

Че нандыра учухчадып, мин ыырчыларнынъ пушкаларын манъаттап санап алғам, позымнынъ командиріме ыырчыларнынъ тирииненъер инъ сын санымны ағыл пиргем.

САСТАНЪ ХААП

Чаа тузында миніненъ көп хыныг киректер полған

Пірсінде туркалардanъ арачыланчанъмын тіп чаланъ аттыг састыг чирні азыра сегіртіп көргем.

Че адым чарға читіре сегір полбин салған, чӱгӱрік пазындох піс іköленъ суух палғасха напыли тӱскебіс.

Напыли тӱзіп—патып сыххабыс. Арачыланар онъдай чоғыл.

Сас пісті уғаа та-

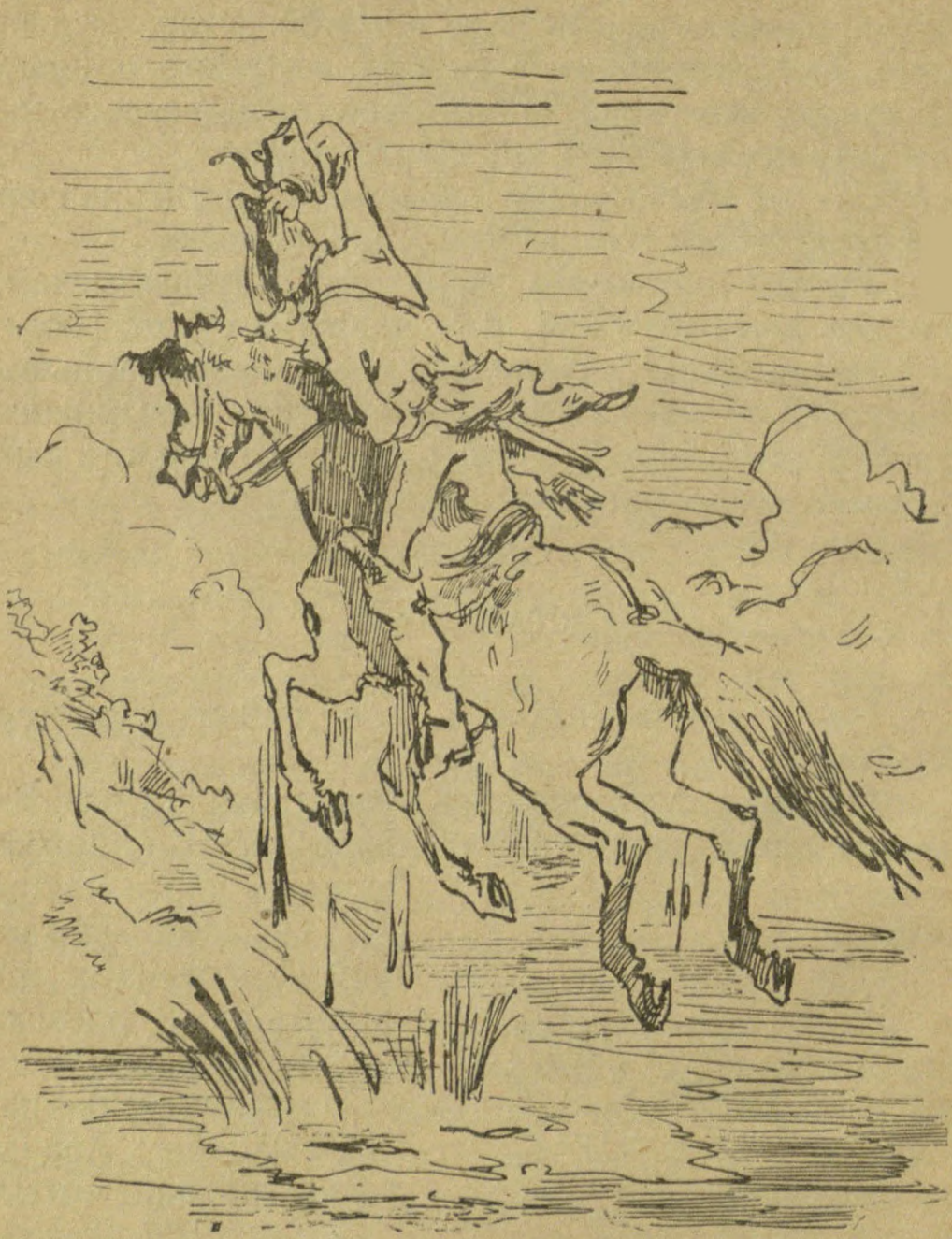

бырах тиреңъ патыра тарт сыххан. Мына минінъ адым көксінче чыстығ палғасха патып парды, амды минінъ пазым сасха патыбох парир, паригімнінъ не тигейіндегі пір кичегезі сорайча.

Хайди полчанъ? Минінъ холларым чапсыстығ күстіг полбааннар полза, піс хайди даа өл халар чыхпыс. Мин хорғыстығ күстіг кізібін. Позымны ол кичегеденъ хаап алып, прай күзім салынып тартхам, адымны азахтарымнанъ хысти тудып алып, састанъ сығарох тарт килгем.

Я, іди мин позымны адымнанъ хадох чоғар көдірібіскем. Іди көдірерге оой тіп сағынчатхан ползанъар, постарынъны көдір көрінъер.

ААРЛАР ХАДАРЧЫЗЫ ПАЗА АБАЛАР

Че күзім дее, махачым даа мині хорғыстығ хыялданъ арачылабааннар.

Пірсінде харбазығ тузында туркалар мині ибіріп алғаннар, мин тигр дее чіли харбассам, олар мині пленге алып алғаннар.

Олар мині палғап алып, раб идерге садыбысханнар.

Минінъ чуртазымда уғаа аар күннер пастылыбысханнар. Сынын чоохтаза, минінъ тоғызым тынъ на аар полбаан, че уғаа эріністіг паза көнъні халыстығ: мині аарлар хадарарға турғыс салғаннар. Күннінъ сай иртен султаннынъ аарларын пүксер сүр парып, күн тооза хадарып, иирде ко-

лодаларзар хатап кире сӳр саларға кирек полған.

Пастап кирек чахсы парчатхан, че пірсінде прай аарларымны санаанымда, пір аар читпинчеткенін сизін салғам.

Мин аны тілеп пар сыххам, көрзем, аарымны ікі улуғ аба тударға абылап чӧрчелер, олар аарны чара тартыбызып, анынъ тадылыг мёдын чіп аларға сағынған осхастар.

Минінъ хада тириим дее чох полған—холымда кічіг кӳмӳс палтычах ла полған.

Мин көстеп киліп, аарычахты арачылирға тіп, палтычағымнанъ ол ачын абаларны тастаам. Абалар тари ойлазыбысханнар, аарычахты арачылап халғам. Че, хыялыма, мин, холымнынъ кӳзін санға албин, палтымны прай кӳзімненъ тастабысханымда, палтычағым айға чит парған. Я, айға читкен. Сірер, пазынъарны чайхап кӳлчезер, че минінъ ол туста кӳлченъ саам чох полған.

Мин сағысха тӳзібіскем.

Хайди полчанъ? Айға читіре тургызарға анча узун пасхысты хайданъ алчанъ?

АЙЗАР ПАСТАҒЫЗЫН ПАРҒАНЫ

Минінъ таланыма, Турцияда огородта уғаа ғабырах өсченъ чир тамағы пар полчатханы сағызыма кір килген, пірееде ол тигірге дее сығара өс парадыр.

Ол—туркаларнынъ бобызы. Ӳр дее сағынмин, сах андох чирге бобы одыртып салғам. Ол сах андох өс сыххан.

Өзе, өзе киліп, бобы айға сіри өс парған.

— Ура!—тіп хысхырыбызып, мин бобынынъ сабынча айзар сыххам.

Пір час пазынаңъ мин айда полғам.

Айда маға кӳмӳс палтычағымны табарға оой полбаан. Ай кӳмӳзӧк, палтычағым, тізенъ, кӳмӳзӧк—кӳмӳсте кӳмӳс көрінминче. Че илееде тілеп чӧріп, мин палтычағымны чызып парған сызыр ӳӳнчегіненъ таап алғам.

Өрін парып, мин палтычағымны хурыма хыстып салғам, амды чирзер тӳзерге кирек.

Че пазох хыял: кӳн бобынынъ сабын хурудыбыстыр, ол уғзалып тоолап партыр!

Аны көр салып, мин ачырғаныш сала ла ылғабыспаам.

Хайди полчанъ? Хайди полчанъ? Чир ӳстӳне мин хачан даа айлан полбаспын ма? Нӧӧс пу ээн хуруғ айда хачанға даа халарбын? Чэх! Пір дее халбаспын! Мин, сызырзар ойлап парып, аннанъ пағ хат сыххам. Пағ узун полбин парған, че ананъ кирек тудылбас! Мин ол пачча чирзер тӳс

сыххам. Пір холымнанъ пағданъ тудынып, ікінчізіне палтычаамны тудынып алғам.

Тӳрче полғанда паам тоозыл парған, мин, айнанъ чирнінъ аразында ілін парып, турыбысхам. Уғаа хорғыстыр полған, че мин чідірінмеем. Ӳр дее сағынмин, пағнынъ алтындағы узын холыма пик тудынып алып, анынъ ӳстӳндегі узын палтычаамнанъ кизе сабысхам, ананъ аны алтындағы узына уластыра палғабысхам. Іди чирзер сала чағын иде тӳзіп алғам.

Че чирге чидерге ам даа ырах полған. Пағнынъ ӳстӳндегі узын кизе саап алтындағы узына уластыра палғирға көп хати киліскен. Пола-пола чирге чағын тӳс килгем, городтынъ туралары, дворецтері көрін сыхханнар. Чирге чидері ӳс-тӧрт че ле миля[1] халған.

Кинетін—о халах!—паам ӳзіл чӧрібіскен. Мин чирзер кӳзӳри ле халғам, минінъ тӳскен орнымда чарым миляча тиренъ оймах пол парған.

Айыл киліп пу тиренъ оймахтанъ хайди сығып алчанъмын тіп сағынып ӳр чатхам. Кӳн тооза

[1] Миля—1852 метр.

азыранмин даа, суғ даа іспин, хайди полчаамны ла сағынып чатхам. Хайди полза сағынып алғам: тырғахтарымнанъ пу оймахта пасхыс идіп алғам, ол пасхысча чир ўстўне сығып алғам.

О, Мюнхаузен хайда даа ӧлбес!

АЧЫН ЎЧЎН ПРОЛАТТЫРҒАНЫ

Андағ сидік кирекке учураан соонанъ кізі хыйға пол парадыр.

Айзар чӧр килген соонанъ мин аарларымны абаларданъ арачылир оой онъдай таап алғам.

Иирде ханъаанынъ оглоблязын мёднанъ сўрт

салып, позым аннанъ ырах нимес чазыныбысхам.

Харасхы полыбызарынанъ ханъаазар чоон аба китеп пас килген, ол оглобляа сүртілген мёдты хычаланып ала чалғап сыххан. Чеенчіл анъ іди чалғап, оглобля анынъ ахсына, тамағына, ананъ хурсағына кіргенін дее пілбин халған, оглобля пазы анынъ соонанъ сых килген.

Мин аны ла сағыпчатхам.

Ханъаазар чүгүр парып, мин оглобляныпъ узына чоон позығ кире сабысхам! Аба оглобляа кизіртіл парған. Амды ол аар даа, пеер дее пар полбинча. Іди мин аны иртенге читіре артыс салғам.

Иртен ол киректенъер турецкай сулган ис салып, андағ чапсыстығ көйтікненъ туттырған абаны көрерге килген. Ол, аны ўр көр турып, пары көскенче хатхырған.

АТТАР ХОЛТЫХ АЛТЫНДА, ХАНЪАА ИНЪНІНДЕ

Түрче полғанда туркалар мині позыдыбысханнар, пленге кірген пасха кізілерненъ хада Петербургсар ызыбысханнар.

Че мин Россияданъ төреен чирімзер наныбызарға чаратхам, каретаа одырып алып чөрібіскем. Ол чылда хысхызы уғаа соох полған. Күн дее, соох алдыр салып, тыморабысхан, наахтарын ўзўт салған. Күн соохха

алдыр салза, аннанъ чылығ орнына соох хыылапча. Мин каретамда одырып хайди соохха тооп парғанымны сірер сизінчеткен поларзар!

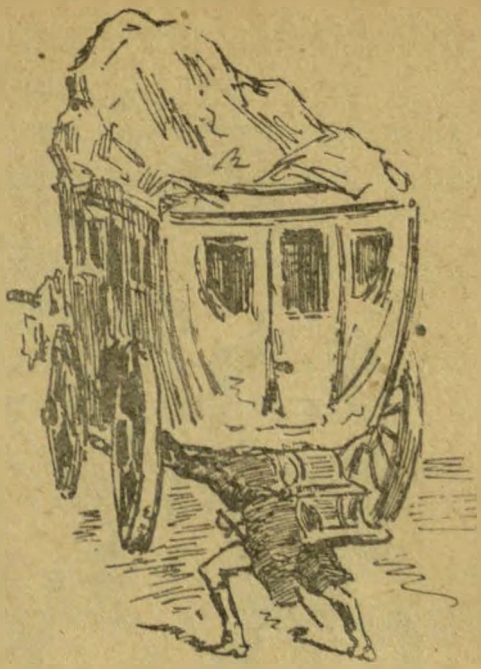

Чол тарғынах полған. Анынъ ікі сари сиденнелген полған. Удур килчеткен соорлар тохтазыннар тіп, мин ямщигіме сығыртозынанъ тапсадарға чахаам, іди итпезе, андағ тарғынах чолча хыя иртіс полбас.

Поза пағ тутчатхан кізі минінъ чахиимны толдырған. Сығыртозынанъ тапсатхан, че ол нинче дее ўбўрзе, сығыртостанъ пір дее табыс сыхпаан. Ол туста, тізенъ, піске удур улуғ экипаж килчеткен.

Паза итченъ онъдай чоғыл, мин, каретаданъ сығып, аттарымны саябысхам. Каретам аар даа тартынчахтығ полза, мин аны инъніме артыныбызып, экипажты пір ле хаалағнанъ азыра алтабызып, анынъ соонда чолда турғыс салғам.

Іди идерге тынъ на ниик полбаан, че сірер мин улуғ кўстіс полғанымны піледірзер, нооза.

Тўрче тынанып алып, мин пазох аттарымзар нандыра килгем, оларны холтыхтанып алып, ідёк ікі ле хаалағ идіп, экипажты азыра алтап пары-

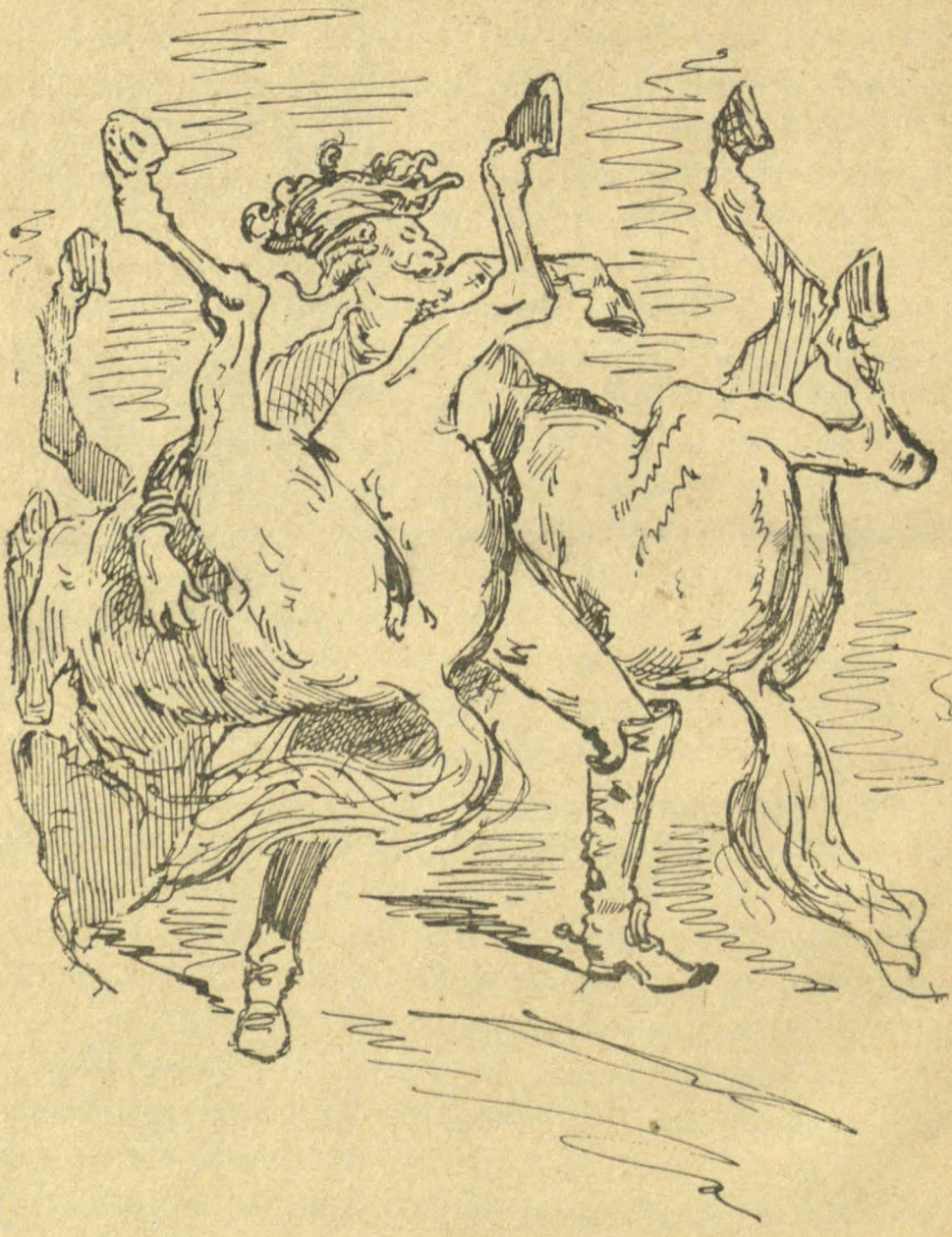

бысхам. Іди алтап париғанымда, пір адым хайда-хайдар азахтарынанъ тепкілен сыххан.

Іди изі чох полған. Че мин анынъ кизін азахтарын кибімнінъ ізебіне кире суғыбысхам, анда-да ағаа ирік чох сым поларға киліскен.

Ананъ аттарымны каретаа көлібізіп, чағынғы гостиницаа чахсы ла чидіп алғам.

Андағ ачығ соох соонанъ паза андағ аар тоғыс идіп алып, тынанарға уғаа истіг полған.

ХАЙЫЛ ПАРҒАН ТАБЫСТАР

Минінъ кучерім сығыртозын пес хыринда іл салған, позы минзер пастыр килген, піс тлас-хабарлар чоохтас сыххабыс.

Кинетін сығыртос тапсап сыххан:

„Тру-туту! Тра-тата! Ра-рара!“

Піс чапсып парғабыс, че мин сығыртос соохта ноға тапсабаанын, чылығда, тізенъ, позы ла ойнапчатханын сизін салғам.

Соохта сығыртостынъ істінде табызы чапсыра тоон парып, амды, тізенъ, пес хыринда хайылып, позы ла тапсап сыххан.

Мин кучерімненъ хада иир тооза ол музыканы уғаа хынып істіп одырғам.

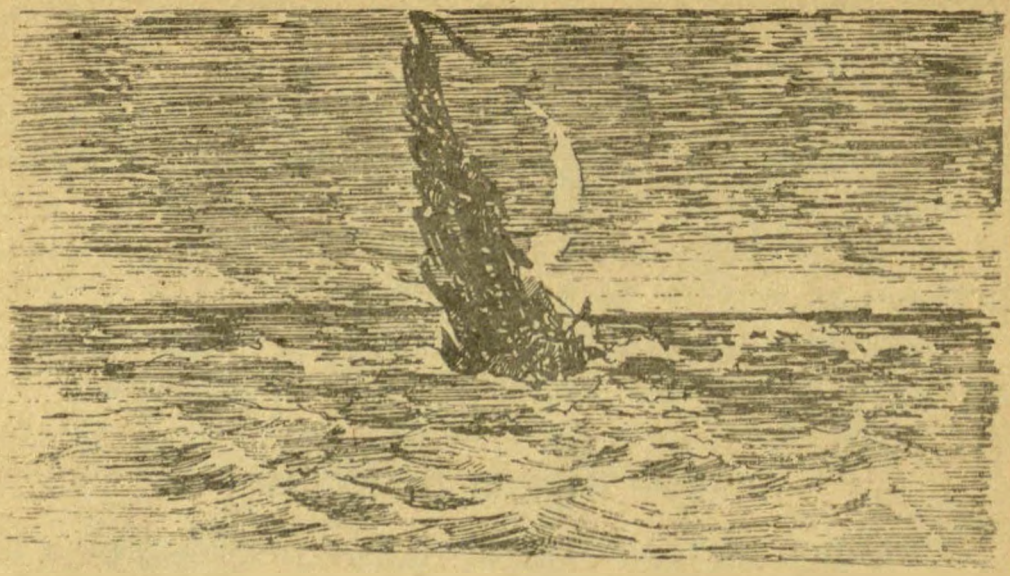

ІКІНҶІ ЧАРДЫҒЫ

ТАЛАЙДАҒЫ ПОРААН

Сірер мині ағас аразынча ла паза чазыларча ла чӧрген тіп сағынчатпанъар. Чох, маға нинченинче хати талайларны, океаннарны кизіре чӧрерге киліскен, анда мин пір дее кізее учу[illegible]абаан хайхастыҥ киректерге учураам.

Пірсінде піс Индиязар улуҥ корабльлыҥ парчатхабыс. Уҥаа манъат аяс кӱннер турганнар. Хайдаҥ-да олтырыхтынъ хыринда турыбысханыбыста, кинетін хазыр пораан кӧдіріл килген. Пораан уҥаа

хазыр көдіріліп олтырыхтағы нинче-нинче мунъ (я, нинче-нинче мунъ!) ағастарны ходырып тигірзер, пулуттар аразынзар, хаап чөрібіскен.

Чўзер пудча аар пасчатхан ағастар, чирденъ чоғар көргенде, хайдағ-да кічіг чўглер ле чіли көрінгеннер.

Че пораан амырап парғандох, полған на ағас, позынынъ орнына нандыра тўс киліп, пазох чилегелерін позыдыбысхан, андағ онъдайнанъ, олтырыхта пораанныпъ пір дее ізі халбаан. Чапсыстыг ағастар, сын ма?

Че пір ағас ла позынынъ орнына айланмаан.

Кирек піди полған: ол ағас чоғар көдіріл париғанда, анынъ салааларында пір чох-чоос крестьянин ипчізіненъ хада одырчатханнар. Олар андар нимее сых парғаннар за? Оланъай ла: ўгўрсўлер ўзіп аларға, ол олтырыхта ўгўрсўлер ағастарда өзедірлер. Ол олтырыхтағы кізілер ўгўрсўденъ пасха пір дее ниме чібинчелер, ўгўрсее прай нимеденъ артых хынадырлар. Оларнынъ чіченъ тамағы ол ла.

Парасхан крестьянин ирепчее пораанға хаптырып ірік чохта пулуттар аразынча учух пар килерге киліскен.

Пораан амырап парғанда, ағас чирзер тўс сыххан. Крестьянин ирепчі, тізенъ, уғаа чоон полғаннар, аннанъар ағасты чабыра пасханнар, ағас орнына нандыра тўс полбин пасха орында тўс парған. Ол ағас андағы король чуртапчатхан чир-

ге тӳс парып, часка полып, корольны, хуртычах ла чіли, ылчыри пазыбысхан.

— Часка полып па?—тіп суразар сірер.— Ноға за часка полып?

Ол король уғаа хатығ чӳректіг полтыр, андағы чуртағчыларны чабал анъ чіли иреелечен полтыр.

Олтырыхта чуртапчатханнар, иреелегчілері ӧл парғанына тынъ ӧрін парып, мині король полаға сурынғаннар:

— Чахсы идіп, аллығ сағыстығ Мюнхаузен, пістінъ корольыбыс пол. Пістінъ ханыбыс-пигібіс пол. Син илбек сағыстығзынъ, махачы хылыхтығзынъ нооза.

Че мин кизе-тоғыр полғам, мин ӳгӳрсӳ чирге хынминчам нооза.

КРОКОДИЛНЕНЪ АЛА ПАРЫСТЫНЪ АРАЗЫНДА

Пораан тохтап парғанда, піс якорьыбысты кӧдіріп, ікі неделя пазынанъ Цейлон олтырыхха читкебіс.

Цейлондағы губернаторнынъ улуғ оолғы мині позынанъ хада анънап парарға хығырған.

Мин тынъ хынып чаратхам. Піс чағынғы арығзар парғабыс. Уғаа тынъ ізіг полған, андағ ізіге кӧнікелекке тынъ табырах майых парғам, анзын сынап чоохтапчам.

Губернаторнынъ оолғы, кӳстіг чиит кізі, ан-

дағ ізіге пір дее майыхпаан. Ол Цейлонда кічігденъ сығара чуртаан.

Цейлондағы ізіг күн ағаа харығ полбаан, ол ізіп парған хумча пос ла пас парчатхан.

Мин, анынъ соона хала парып, тӱрче полғанда таныс нимес ағас аразында астых парғам. Парчадып хайдағ-да сығдырас истіп салғам. Соонзар хайбанънабысхам; минінъ алнымда ахсын азыныл алып, уғаа чоон ала парыс турча, мині ӱзечара тартыбысхадағ. Хайди полчанъ? Мылтығымны оох дробьнанъ ухтап салған полғам, анынанъ

торланъаны даа ӧдір полбассынъ. Мин атыбысхам, че дробь чап анъны іріс ле салған, ол, уламох тынъ чабалланып, минзер атыххан.

Мин хорыхханымнанъ, тикке ле тисчеткенімні

пілінзем дее, чүгүр сыххам; хорғыстығ анъ пір ле сегірзе маға чидіп алар, ӱзе-чара тартыбызар. Че хайдар чүгүрчем? Алнымда, ахсын азынып, улуғ крокодил чатча, ол мині сах андох азырыбысхадағ.

Хайди полчанъ? Хайди полчанъ?

Соомда—ала парыс, алнымда—крокодил, сол саринда—көл, онъ саринда—оолығ чыланнар хыймыраслачатхан сас.

Чүрегім чарылғанча хорых парып, харахтарымны нуубызып, от ӱстүне анъдарыл парғам, өлерімні сағып чадыбысхам. Кинетін минінъ ӱстүмче хайдағ-да ниме, күзүребиненъ иртіп, түс парған. Харахтарымны сала азып көрібізіп, хайхап таа парғам, өрінгеніме чүреем сала ла чарыл парбаан. Мындағ кирек пол парған: мин чирге анъдарылчатхан туста ала парыс, минзер сегіріп, минненъ азыра атығыбызып крокодилнінъ ахсына хап-орта кір парған!

Пір хорғыстығ нименінъ пазы ікінчізінінъ ахсына кір парған, ікізі дее позып аларға прай күстерін салынғаннар.

Мин, тура хонып, анънап чөрченъ пычағымны сығара тартып алып, пір ле хати саап, ала парыстынъ пазын ӱзе сабысхам. Өліг ала парыс минінъ азаам хыринда түс парған.

Ананъ сах андох мылтығымны хаап алып, ала парыстынъ пазын крокодилнінъ ахсынзар кире тыхтап сыххам, пола, пола крокодил пурлух парған.

Губернаторнынъ оолғы айлан киліп, ікі хорғыстығ нимені ödір салған ўчўн, мині алғыстаан.

КИТНЕНЪ УЧУРАСХАНЫ

Анынъ соонанъ маға Цейлонда истіг полбиныбысханын, сірер постарынъар даа сизінче поларзар.

Мин военнай кораблька одырып алып Америказар пар сыххам, анда крокодиллер дее, ала парыстар даа чоғыл нооза.

Піс он кўн амыр ла парғабыс, че кинетін Америкаданъ ырах нимес хыял пол парған: піс суғ алтындағы хаяа урун парғабыс.

Хаяа корабль уғаа тынъ урун парған—мачта ўстўнде одырчатхан матрос талайзар ўс миляча атых парған.

Че часказы тартып, суғзар тўсчедіп, ол хыринча учух париған хызыл сўленнінъ тумзуғынанъ хаап халтыр. Хызыл сўлен аны, талай ўстўнде патырбин, піс читкенче тутхан.

Піс кинетін хаяа урун парғабыс, аннанъар мин азах узунда тур полбин ööр сегіргенімде, пазым каютанынъ потологына тееп парған.

Пазым потолокка тынъ урунғанын істіме кире тўс чöрібіскен, іди нинче-нинче ай чöрген соонанъ на хайди полза састарымнанъ сööртеп пазымны сыгара тартып алғам.

Піс урунған хая сынында хая полбиндыр.

Ол талайда узупчатхан уғаа улуғ кит полтыр.

Ағаа урунып піс аны усхурыбысхабыс. Ол тарынғанынанъ, пістінъ кораблыбысты якорыынанъ хаап алып, пісті океанча иртенненъ иирге читіре сөзір чөрген.

Талан полып, якорынынъ ілчірбезі ўзіл парып, хайди полза піс киттенъ позып алғабыс.

Американданъ айланчадып, ол китке пазох учураабыс. Ол өліг полған, суғда чарым миляча орында чатчатхан. Андағ улуғ нимені кораблыға салып аларға тіп сағынчаа даа чох полған, аннанъар піс киттінъ пазын на кизіп алғабыс. Аны палубазар сөөртеп алып, піс уғаа тынъ өрін парғабыс: пістінъ якорыыбыс кинчезіненъ хада хорғыстығ анънынъ ахсында полтыр, хырых метр кинче киттінъ пір ле тізінінъ ойығына сыып партыр!

Че піске өрінерге ўр дее киліспеен. Пістінъ кораблыыбыс ойыл парғанын көр салғабыс. Суғ трюмзар іди ле кірібіскен.

Корабль патып пастаан.

Прайзы хысхырызып ылғас сыхханнар, че мин хайди поларын табырах сағынып алғам. — станым даа суурбин ол тизіксер одырыбысхам, соомнанъ тизікті тулғабысхам.

Корабль арачылал халған.

ПАЛЫХТЫНЪ ХУРСАҒЫНДА

Неделя пазынанъ піс Италияға читкебіс.

Аяс, чарых кӱн полған, мин чир ортазындағы талайнынъ хазынзар суға сомарға парғам. Суғ чылығ полған. Мин уғаа манъат чӱсченъмін, аннанъар чарданъ ырах чӱс парыбысхам.

Кинетін көрчем—хайда-хайдар улуғ палых ахсын азынып алып, минзер хап-орта чӱзіп одыр! Хайди полчанъ? Аннанъ тис полбассынъ, аннанъар мин, тоғылах иде тӱріліп алып, палыхтынъ чітіг тістеріне урунмасха полып, анынъ ахсына кире сегірібіскем, сах андох хурсағында пол парғам.

Андағ көйтік сағысты полған на кізі сағын полбасчых, че мин уғаа табырах сағыстығ кізібін.

Палыхтынъ хурсағында харасхы полған, че андағ даа полза чылығ паза истіг полған.

Мин харасхыда аар-пеер чӧр сыххам, іди чӧргенім палыхтынъ кӧнъніне кірбинчеткен чіли піл-дірібіскен. Андада мин алығ ла кізі чіли, аны иреелир ӱчӱн, азахтарымнанъ тепкленіп, сегіріп, плесет салып пастабысхам.

Палых, ағырсынып, хысхырып ала, улуғ пазын суғданъ сығара тудыбысхан.

Аны ырах ниместе парчатхан итальянскай корабльдағылар кӧр салғаннар.

Анзы ла маға кирек полған! Моряктар аны, гарпуннанъ ӧдіріп алып, палубаа сығара тартып алғаннар, ананъ мындағ хайхастығ палыхты хайди кизе сабарынанъар чӧптес сыхханнар.

Мин палых істінде хорығып одырчатхам: пу кізілер мині палыхнанъох хада кизе сабысчанъ полбазыннар тіп.

Анзы уғаа хорғыстығ полған.

Че ӳлӳзім тартып, оларнынъ палтылары маға тенъмееннер. Кӧмес ле чарых кӧріне тӳскенде, пар чох кӳзімненъ итальянецтер тіліненъ хысхыр сыххам (мин итальянскай тілні манъат піледірбін), мині харасхы чирденъ позытхан кізілерні кӧрерге тынъ ӧрінчем тіп хысхырғам.

Палыхтынъ істіненъ кізі табызын ис салып, матростар хорыхханнарынанъ сым на турыбысханнар.

Хачан мин, палыхтынъ істіненъ сығара хонып, оларны алғыстап сыхханымда, олар уламох чапсып парғаннар.

МИНІНЪ ХАЙХАСТЫҒ НЫМЫСЧЫЛАРЫМ

Мині арачылаан корабль Турциянынъ столицазынзар парчатхан.

Мин итальянецтернінъ аразында пол парғам. Олар мин чахсы кізі полчатханымны сах андох піл салғаннар, аннанъар мині постарынанъ хада халарға хығырғаннар. Мин чаратхам, пір неделя пазынанъ піс Турциянынъ чарлары хазына читкебіс.

Турциянынъ султаны, минінъ килгенімні піл салып, позынзар ааллап хығырған. Ол мині по-

зынынъ дворезінінъ ізігі хыринда удурлап чоохтаан:

— Мин сірерні позымнынъ пурунғы столицамда удурлап алғыстааныма часқалығбын. Сірернінъ хазиинъар чахсы поларына ізенчем. Мин сірернінъ прай махачы киректерінъерденъер пілчем, аннанъар мин сірерге пір сидік кирек ит пирерге чахирға сағынчам. Ол киректі сіреренъ пасха пір дее кізі ит полбас. Сірер чир ўстўнде инъ хыйға паза инъ сизіктіг кізізер. Сірер сағамох Египетсер пар поларчыхсар ба?

— Өрінісненъ пararчыхпын!—теем мин.— Мин аар-пеер чөрерге уғаа тынъ хынадырбын, аннанъар сағам даа чир хырина пararға тимдебін!

Минінъ нандырим султаннынъ көнъніне тынъ кірген. Андада ол маға чазыт чахыг пирген, аны чир ўстўнде хачан даа пір дее кізі піл-

беске кирек, аннанъар маҕаа аны сірерге чоохтирҕа чарабас. Я, я, султан маҕаа улуҕ чазыт ниме чоохтаан, чир-чарыхта мин инъ киртістіг кізі полчатханымны ол пілген нооза. Мин, пазым икібізіп, сах андох чол чөрібіскем.

Турциянынъ столицазынанъ сыҕарымнанъох, чолда маҕаа хайда-хайдар табырах чүгүрчеткен кізі учурап парҕан. Анынъ полҕан на азаҕына аар гирялар палҕалҕан полҕан, че андаҕ даа полза, ол, ух ла чіли, табырах учуххан.

— Син хайдар? —тіп сурҕам.—Азахтарынъа ноҕа гирялар палҕап салҕазынъ? Олар чүгүрерге харыҕ полбинчалар ба?

— Ӱс минута алнында мин Венада полҕам, — чүгүр парирыбох нандырҕан кізічек,—ам, тізенъ, пірее тоҕыс таап алчанъмын ма тіп Константинопользар чүгүр парим. Уҕаа тынъ табырах чүгүрбеске тіп азахтарыма гирялар палҕап салҕам, тынъ даа манъзырачанъ киреҕім чоҕыл.

Пу чапсыстыҕ чүгүрік кізі минінъ көнъніме уҕаа тынъ кірген, аннанъар мин аны позыма нымысчы поларҕа чаллап алҕам. Ол минінъ соомча хынып парҕан.

Пазаҕы күнінде піс чол хазында, хулаҕын чирге нари салып, хыйын чатчатхан кізіні көр салҕабыс.

— Син мында ниме итчезінъ? —тіп сурҕам аннанъ.

— Чазыда от хайди өсчеткенін тынънап чатчам! —нандырҕан ол.

— Исчезінъ ме?

— Манъат истіпчем.—Анзы маҕаа оланъай ла ниме!

— Андаҕ ползa маҕаа чалланыбыс, чахсы кізі! Синінъ сиргек хулахтарынъ маҕаа чолда туза поларлар.

Ол чаратхан, піс аннанъох андар пар сыххабыс.

Тӱрче полҕанда холында мылтых тудын салҕан кізі көр салҕам.

— Истек,—тіп айланҕам мин аҕаа,—син ниме атыпчазынъ? Ибіре хырында анъ даа, хус таа көрінминче нооза.

— Берлинде санъ сапчанънынъ хырында пір хузычах одырчатхан, мин анынъ харағына хапорта тееп парҕам.

Мин анънирҕа уҕаа тынъ хынчатхан кізібін. Мин мирген атыҕыны хуҷахтабызып, аны минінъ нымысчым полярҕа хығырҕам. Ол улуҕ өрінісненъ минінъ соомча парҕан.

Көп страналарча паза городтарча чӧріп, піс халын ағастарҕа читкебіс. Көрзебіс—чол хазында хайда-хайдар пӧзік кізі турча, холында паҕ тудын салтыр, ол паҕнанъ прай арыҕны ибіре хурчап алтыр.

Син ниме сӧзір парчазынъ?—сурҕам мин аннанъ.

Одынъ кизіп аларҕа килген полҕам, палтымны, тізенъ, ибімде артыс салтырбын,—нандырҕан ол.—Аннанъар пірее онъдайнанъ палты даа чох одынъ кизіп аларҕа сіренчем.

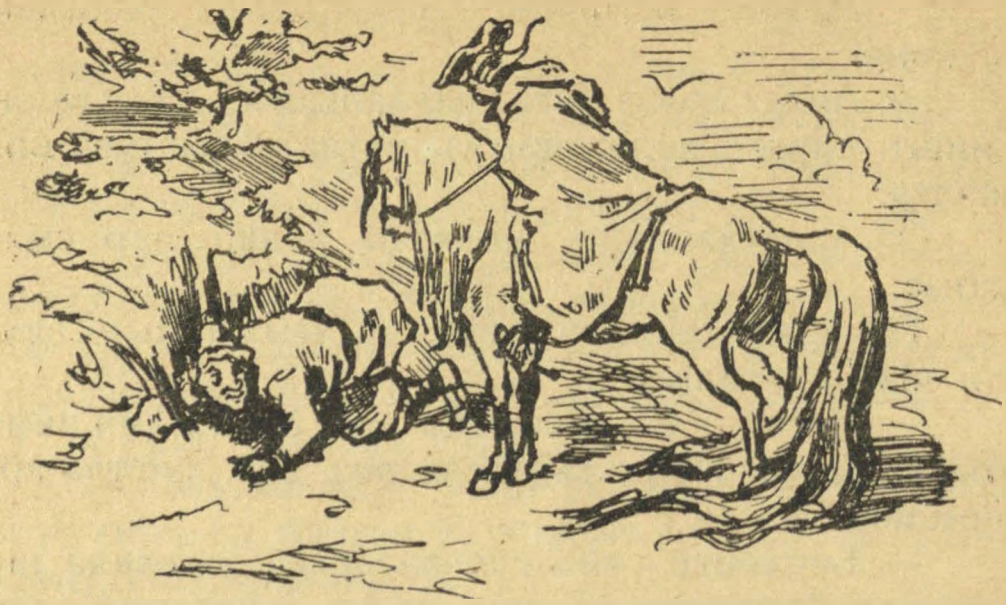

Іди тіп ол паан тартыбысханда, улуғ дубтар, сырыптар ла чіли, чирденъ көдіріліп нандыра тўскеннер.

Мин, ахчамны пір дее аябин, сах андох пу кўстіг кізіні чаллап алғам.

Піс Египетке чидерібістенъ, хайда-хайдар хорғыстығ пораан пол килген, аттарыбыс, ханъаалырыбыс чолча тоғылахтаныс сыхханнар.

Илееде ырахта читі чил тербені көр салғабыс, оларнынъ ханаттары ундар ла айланыс турғаннар. Тönъічекте, тізенъ, сол пурнын хол салаазынанъ чаба тудып алып, пір кізі чатчатхан. Пісті көр салып, мині улуғлап изеннескен, пораан сах андох тохтап парған.

— Син мында ниме итчезінъ?—сурғам мин.

— Мин ээзімнінъ чилтербеннерін айландырчам, — теен ол. — Олар талал парбазыннар тіп, мин ағырин пір ле пурнымнанъ ўбўрчем. „Пу кізі мағаа кирек пол парар„—тіп сағын салғам. Аны минненъ хада парарға хығырғам.

КИТАЙСКАЙ АРАҒА

Египетте султаннынъ прай чахығларын табырах толдыр салғам. Минінъ сизіктіг полғаным мағаа мында даа полысхан. Пір неделя пазынанъ мин позымнынъ хайхастығ нымысчыларымнанъ хада Турциянынъ столицазынзар нандыра айлан килгем.

Султан минінъ айланғаныма тынъ ӧрінген паза, мин Египетте киректерні чахсы толдырғаным ўчўн, мині махтаан.

— Сірер минінъ прай министрлерімненъ хыйғазар, аарлығ Мюнхаузен!--теен ол, минінъ холымны пик тудып.—Пўўн минзер азыранарға килінъер!

Азырал уғаа тадылығ полған, че—ачырғастығ! Столда араға чох полған. Туркаларға закон хоостыра араға ізерге чарабинча. Минінъ кӧнънім тўс

парған, султан, мині часхарарға полып, азыранып алған соонда позынынъ кабинедінзер апарған, анда чазыттыг шкафтанъ бутылкачах сыгар килген.

— Сірер мындаг манъат арағаны прай чуртазынъарда даа іспеен поларзар, арлыг Мюнхаузен!—теен ол, маґаа стаканға толдыра араға ур пирчедіп.

Араға сынап таа чахсы полған. Че мин, араґаны амзабызып, Китайдағы Фу Чан богдыханнынъ арағазын мыннанъох артых теем.

— Минінъ аарлыг Мюнхаузенім!—тіп хысхыра тўскен султан.—Сірер чир ўстўнде инъ сын кізі полчатханынъарданъар, мин сірернінъ полған на сёзінъерге киртініп ўгрен парґам, че амды сірер

тайма ниме чоохтапчазар: мыннанъ артых араға чох поладыр!

— Мин сірерге пар тіп чоохтапчам!

— Мюнхаузен, сірер ундар чоохтапчазар.

— Чох, мин сын ниме чоохтапчам, пір час пазынанъох богдыханнынъ погребіненъ пір бутылка араға ағыл пирерге сöс пирчем. Ол арағанынъ хыринда сірерни оланъай ачыг суғ ла осхас.

— Мюнхаузен, сірер алыныбысхазар! Мин сірерні чир ўстўнде инъ сын кізі тіп саначанъмын, амды кöрзем, сірер уяды чох чой кізізер.

— Андағ полза, мин сын чоохтапчатханыма сағамох киртінерзер.

— Чарир!—теен султан.—Тöрт часха Китайданъ чир ўстўндегі инъ манъат арағаны ағыл килбезер, мин сірернінъ пазынъарны ўзе сабызарға чахирбын.

— Чарир!—тіп хысхырыбысхам мин.—Сірерниненъ ползын. Сынап тöрт часха ол араға сірернінъ столынъарда турза, сірер маға пір кізі нинче сыдаанча апар полар алтын пирерзер.

Султан чаратхан. Мин китайскай богдыханға, ол мині ўс чыл мынынъ алнында сыйлаан осхас пір бу-

тылка араға ыза пирзін тіп сурынып, письмо пазыбысхам.

„Сынап сірер мин сурған нимені ыспазар,— пасхам мин,—андада сірернінъ нанчынъар Мюнхаузеннінъ мойны ӱзіл халар“.

Мин письмо пазып тоосханда, тӧрт часха пис минута парчатхан.

Мин позымнынъ табырах чӧрченъ нымысчымны хығырып Китайнынъ столицазынзар ызыбысхам. Ол, азахтарындағы гиряларны систібізіп, письмоны алып алып, сах андох чіт чӧрібіскен.

Мин султаннынъ кабинедінзер айлан килгем. Табырах чӧрченъ кізіні сағып одырып, піс паяғы бутылканы тооза іс салғабыс.

Тӧрт часха он пис минута парчатхан, ананъ чарым час, соонанъ хырых пис минута иртіп парған, минінъ нымысчым кӧрінминчеткен.

Маға хайди-да изі чох пілдірібіскен, че султан, мині ӧдірченъ кізіні хығырарға тіп, холында санъ тудынып одырғанын кӧр салға нымда, хайди

даа полчаан пілінминібіскем.

— Маҕаа садсар парып арыҕ кииненъ тынып аларҕа чарадынъар!—тіп сурынҕам султаннанъ.

— Парынъар! — теен султан, чалахай кўлініп.

— Че садсар сыхчадып, минінъ соомча хайдаҕ-да кізілер пір дее халбин килчеткеннерін кöр салҕам.

Ол султаннынъ кізі ödірченъ кізілері полҕан, олар, полҕан на минутада маҕаа чапсыныш, минінъ хайран пазымны ўзе сабызарҕа тимде полҕаннар.

Мин ўрўгіп ала часызар көрібіскем. Төрт часха пис минута ла читкелек! Маҕаа чуртирҕа сынап таа пис минута ла халды полар ба? О, анзы уҕаа хорҕыстыҕ! Мин позымнынъ тынънаҕчы нымысчымны—ол чазыда оттар öсчеткенін исченъ,—хыҕырыбысхам, чўгўрік нымысчынынъ табаны ҕазылапчатханын истілче бе тіп сурҕам. Ол, хулаҕын чирге нари салып, минінъ ачырҕанызыма, нымысчым узубыстыр тіп чоохтап пирген!

— Узубысхан ма?!

Я, узубыстыр. Ол ырах-ырах чирде хорых тартыпчатханын истіпчем.

Хорыхханыма азахтарым пос ла тўс парҕан-

нар. Паза пір минута иртсөк—мин пір дее саблаңыс чох өл халам.

Мин пазох пір нымысчымны,—хузычахты атчанъны, хығырыбысхам. Ол сах андох инъ пөзік башня ўстўне сых парған, аннанъ ырах харахсын сыххан.

— Че нимедір, нимее чарабаанны көрчезінъ ме?—тарынғаныма пурлығып ала сурғам мин.

— Көрчем, көрчем! Ол Пекинненъ ырах нимес пўкте дуб ағас төзінде хорлап чатча. Анынъ хыринда бутылка...че тохта, мин сині усхурыбызам!

Чўгўрік кізі узупчатхан дубтынъ пазын көре атыбысхан.

Дубтынъ желудьтары, пўрлері паза салаалары, узупчатхан кізінінъ ўстўне тўзіп, аны усхурыбысханнар.

Чўгўрік кізі, тура хонып, харахтарын чызыныбызып, харах хулах чох чўгўр сыххан.

Ол, китайскай арағалығ бутылка тудынып алып, дворецке кире ойлап килгенде, төрт часха чарым минута ла читкелек полған.

Минінъ уғаа тынъ өрін парғанымны сірер сизінче поларзар. Арағаны амзап көріп, султан хайда-хайдар өрініп хысхыра тўскен.

— Аарлығ Мюнхаузен! Пу бутылканы сірерденъ ырах арах чазыр саларға чарадынъар. Мин аны чалғызаан ізерге сағынчам. Чир ўстўнде мындағ манъат тадылығ араға парын мин пілбеем.

Ол бутылканы шкафсар пиктеп салған, шкаф-

ынъ клюзін, тізенъ, позынынъ ізебіне сух салан. Ананъ сах андох казначейні хығырарға чахығ пирген.

— Минінъ нанчым Мюнхаузенге пір кізі нинче көп апар полар синінче алтынны пирерге чаратчам,—теен султан.

Казначей, султанға чабыс пазырынып, мині дворецтінъ алтындағы ис-пай чығчанъ кладовойзар апарған.

Мин күстіг нымысчымны хығырып алғам. Ол султаннынъ кладовойларында нинче пар алтынны инъніне прай чүктеніп алған, ананъ піс талайзар чүгүр сыххабыс. Анда мин уғаа улуғ корабль чаллап алғам, ағаа толдыра алтын таарлап алғам.

Султан сағыс алынып позынынъ ис-пайын минненъ пылазып алғанча, піс парустарын көдірібізіп, ачых талайға сығыбысхабыс.

СҮРГІНЧІЛЕР

Че мин хорыххан ниме пол парған.

Піс чарданъ ырах нимес ле парарыбыстанъох, казначей, султанзар чүгүр парып, мині анынъ ис-пайын тооза апарыбысхан тіп чоохтабысхан. Султан, хайда-хайдар тарыныбызып, мині сүрістіріп, прай военнай флодын ысхан.

Уғаа көп чаа корабльларын көр салып, мин сынап таа хорых парғам.

„Че, Мюнхаузен,—теем мин позыма,—синінъ өлер тузынъ читті. Амды синінъ арачыланчанъ

онъдайынъ чох полар. Синінъ прай даа көйтігінъ сағаа полыспас".

Минінъ инънімде сағам на тыып парған пазым пазох ўзіл тўзерге итчеткен чіли пілдірібіскен.

Кинетін минзер пурнынанъ чил итченъ нымысчым пас килген.

— Хорыхпанъар, олар піске чит полбастар!— хатхырып ала теен ол. Позы чўгўр парып, пурнынынъ пір ўдін турецкай флотсар тудып, паза пірсін пістінъ корабльнынъ парустарынзар тудып, ўбўр сыххан. Хайда-хайдар хазыр чил көдіріл килген, турецкай флот сах андох гаваньзар нандыра пар тўскен.

Пістінъ корабль, тізенъ, нымысчынынъ пурнынынъ тынызына сўрдіріп, алнынзар табырах парған, пір кўн пазынанъох піс Италиязар чит парғабыс.

МИРГЕН АТЫС

Италияда мин улуғ пай полып чуртаам, че амыр чуртас минінъ көнъніме кірбеен.

Мин пазох наа хайхастығ киректерденъер сағыныбысхам.

Аннанъар Италияданъ ырах нимес чирде наа чаа пасталыбысханын истіп тынъ өрін парғам: англичаннар испанецтерденъ тоғыр чааласчатханнар.

Пір дее саадабин мин адыма алтаныбысхам, чаа полчатхан чирзер чўгўрткем.

Испанецтер англичаннарнынъ Гибралтар тіп крепозын ибір салған полғаннар, аннанъар мин ибіртір салған англичаннарзар парып алғам.

Крепостьта командовать полчатхан генерал минінъ манъат нанҷым полған. Минінъ килгеніме ол тынъ өрінген. Мин ағаа тузалығ чөптер пирерімні піліп, ол крепостьты хайди пиктеп салғанын көзіткленен.

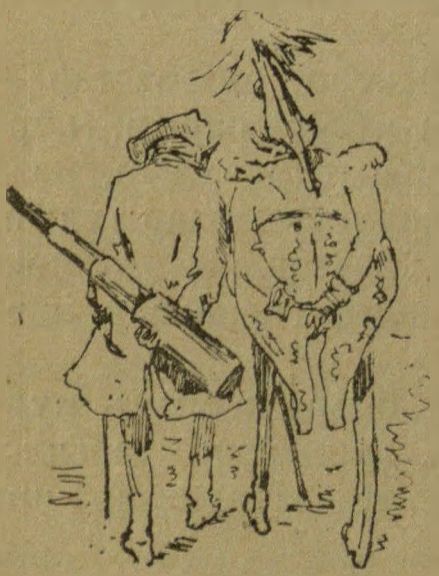

Гибралтар крепостьтынъ стеназында турчадып, подзорнай трубалығ харахсынып, мин испанецтер пушкаларын піс іköленъ турчатхан орынзар көстепчеткеннерін кöр салғам.

Сах андох мин ол орынға улуғ пушка тургызыбызарға чахыбыскам.

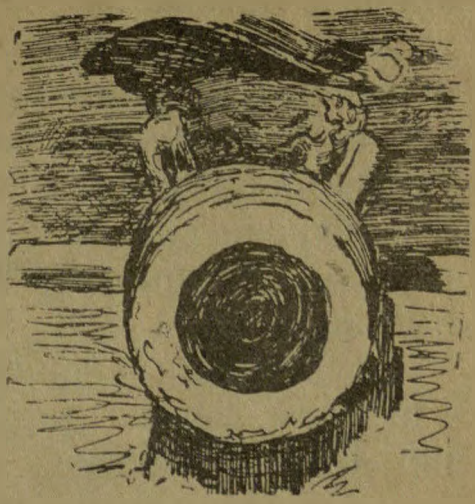

— Ниме идерге?— сурған генерал.

— Көрерзінъ! — нандырғам мин.

Пушканы минзер ағыларларынанъох мин аны ыырчынынъ пушказына тоғыр көстебіскем, хачан испанец позынынъ пушказынзар фитиль ағылғандох, мин команда пирібіскем:

— Атарға!

Ікі пушка пір тинъе кўзўри тўскен.

Кирек мин сағынған чіли пол парған. Ікі ух— пісти паза ыырчыни—уғаа тынъ урунысханнанъар, ыырчынынъ уғы нандыра учуғыбысхан.

Сірер пілчезер бе: ол нандыра испанецтерзер учуғыбысхан.

Ол пушка атхан испанецтінъ паза он алты солдаттынъ пазын ўс салған.

Ол испанскай гаваньда турчатхан ўс корабльнынъ мачталарын сындыра сабысхан, ананъ Африказар көп-көні учуғыбысхан.

Аннанъох андар ікі чўс он төрт миляча учух парып, ол крестьяниннінъ иргі турачаанынъ ўстўне тўс парған. Анда пір инейек чуртапчатхан.

Инейек орғанында ойда чадып узупчатхан, ахсы, тізенъ, азых полған. Ух, турачахтынъ хырын өтіре саап, узупчатхан инейнінъ ахсына хап-орта тўс парған, анынъ халғанчы тістерін сыы саап, тамағында турыбысхан—аар даа, пеер дее парбин!

Турачахсар инейнінъ апсағы кире чўгўр килген, ол табырах сағыстығ, хатығ тудыстығ кізі полған.

Ол холын инейнінъ ахсынзар кире суғыбысхан ухты сығара тартарға кўстен көрген, че ол пір дее тибіребеен.

Андада ол пір дее чубанмин, тамкы оостап алып, инейнінъ пурнынзар тудыбысхан; инейтынъ апсырыбысхан, ух, ахсынанъ сығара чачырап, көзенектенъ тасхар сығара тўс парған.

. Испанецтернінъ мин нандыра ызыбысхан уғы оларғаох нинче көп ўредіг ит пирген!

Пістінъ уғыбыс таа оларға тадылығ полбаан: оларнынъ чаачы кораблъына тееп парып, аны суғ алтына патырыбысхан, корабльда, тізенъ, ікі чўс испанскай матрос полған!

Англичаннар пу чаада минінъ не сылтаамда чинъіп алғаннар.

— Алғыстапчам сині, аарлығ Мюнхаузен,— теен генерал нанчым, минінъ холымны пик тудып ала.—Син полбаан ползанъ, піс пар халарчыхпыс. Піс манъат чинъіске синінъ не сыл'аанъда читтібіс.

— Хайтпас! Хайтпас!—теем мин.—Мин нанчыларыма хачан даа полызарға тимдебін.

Минінъ полысханым ӱчӱн англиискай генерал мині полковник ит саларға иткен, че мин пазымныг кізібін нооза, аннанъар андаг улуг сыйыхты аларға чаратпаам.

ЧАЛҒЫЗААН ПІР МУНЪ КІЗІДЕНЪ ТОҒЫР

Мин генералға піди нандырғам:

— Маға орденнер дее, чиннер дее кирек чоғыл! Мин сірерненъ нанчылазар ӱчӱн пір дее ниме тілебин полысчам. Мин англичаннарға уға тынъ хынчатханнанъар ла.

— Алгыстапчам сині, нанчым Мюнхаузен!— теен генерал, пазох минінъ холымны пик тудып ала.—Мыннанъ даа мындар піске полыс тур.

— Тынъ хынып полызам,—теем мин, апсах-

ты инъніненъ сапхлап ала.—Британ чонына мин өрінісненъ полызарға тимдебін.

Түрче полғанда маған англичан нанчыларыма пазох полызарға киліс парған.

Мин, испанскай абыстынъ кибін кизіп алып, хараада ыырчыларнынъ лагерьінзер иртіп пары-бысхам.

Испанецтер халын уйғуда полғаннар, аннанъ-ар мині пірдеезі көрбеен. Мин ағырин тоғынып пастабысхам: оларнынъ хорғыстығ пушкалары тур-чатхан чирзер парып, ол пушкаларны табырах, табы-рах чарданъ ортах иде талайзар кире тастап сыххам.

Аны идерге тынъ на оой полбаан, пушкалар-нынъ саны ўс чўстенъ азыраох полған.

Пушкаларны тооза суға тастабызып, мин прай ағас тачкаларны, ханъааларны, аннанъ даа пасха нимелерні чыып алып, лагерьнінъ инъ ор-тызында пір чирге ўўп салғам, ананъ өртебіскем.

Олар, тар ла чіли, хабыла түскеннер, уғаа улуғ өрт көйібіскен.

Испанецтер, усхун парып, хайди даа полар-ларын пілбин, лагерьче чўгўріс сыхханнар.

Олар хорыхханнарынанъ хараада постары-нынъ лагерьінде англичаннарнынъ читі-сигісче полктары полғаннар тіп сағынғаннар.

Пу син көп ўредігні пір ле кізі иткен тіп олар сағынмааннар даа.

Испанецтернінъ өөн командующайлары хоры-ғып тис чўгўрібіскен, іди ол Мадридке читкенче ікі неделя чўгўрген.

Анынъ прай войскозы, соонзар даа хайбанънирға хорығып, анынъох соонча тис чўгўрген.

Андағ онъдайнанъ, минінъ махачым сылтаанда, англичаннар ырычыны санъай унада сабысханнар.

— Мюнхаузен чох полған полза, піс хайди поларчыхпыс?—тееннер олар, минінъ холымны пик тудып ала, мині олар английскай армиянынъ арачылағчызы тееннер.

Минінъ полызиим ўчўн чоо алғыстап, олар мині Лондонзар ааллап хығырғаннар.

Мин Англияда хынып чуртабысхам, че анда пазох мині хайдағ хайхастығ киректер сағыпчатханнарын пілбеем.

УХ-КІЗІ

Уғаа хорғыстығ киректер полғаннар.

Пірсінде Лондоннынъ тастынча чўрчедіп мин, майых парып, тынанып аларға чадыбысхам.

Чайғы кўн полған, кўн аябин ізіт турған; мин, пірее парбах ағас тўзінде сўрўн чирде чадып, тынанып аларға сағынғам. Че чағында ағас чох полған, сўрўн тілеп чўріп, мин иргі пушканынъ ахсына кіріп алғам, сах андох халын уйғунанъ узубысхам.

Сах ол кўнде англичаннар мин испанецтерні чинъіп алғанымны честеп ўлўкўннепчеткеннер, аннанъар ўрінізіп прай пушкалардынъ атыпчатханнар.

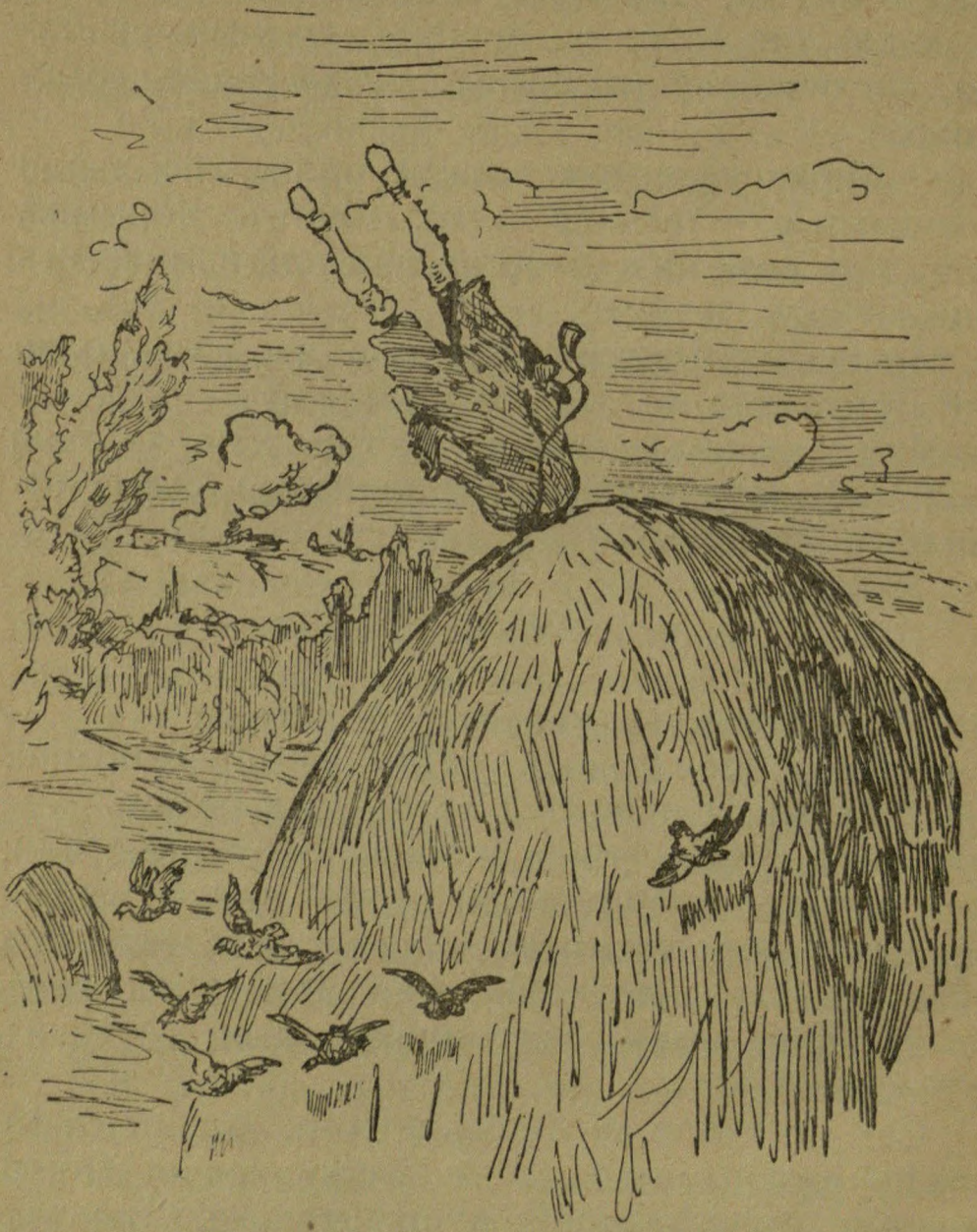

Мин узупчатхан пушказар пушка атчанъ пір кізі киліп атыбысхан.

Мин пушкаданъ, ух ла чіли, сығара аттырыбысхам, суғнынъ тігі саринзар атыл парып, хайдағ-да крестьяниннінъ чуртында тўс парғам. Часкам тартып, сиден істінде нымзах от уламға тасталған полтыр. Мин инъ улуғ уламнынъ ортызында пазымнанъ хазал парғам. Аннанъар мин тіріг халғам, че тал партырбын.

Іди тал парып, мин ўс ай чат салғам.

Кўскўде, от паазы аарлығ полыбысханда, ээзі одын садарға идібіскен. Тоғысчылар отты ибіре сызыроларнанъ ходыр сыхханнар. Оларнынъ сууластарына мин усхун парғам. Хайди полза уламнынъ ўстўне сығып алғам, ананъ уйғумнанъ чирзер анъдарыл парғам, оттынъ ээзінінъ пазына хап-орта тўс парып, анынъ мойнын сындыр салғам. Ол сах андох ӧл парған.

Анынъ ӧл парғанына тынъ даа ылғаспааннар. Ол уяды чох харам кізі полтыр, позынынъ чалчыларына ахча тӧлебечінъ полтыр. Ағаа хоза ол ачын садығчы полтыр: одын оттынъ паазы аарлыға кӧдірілген не туста сатчанъ.

АХ АБАЛАР АРАЗЫНДА

Мин тіріг халғаныма минінъ нанчыларым ӧрінгеннер.

Минінъ нанчыларым кӧп полчанъ, олар прайзы маға тынъ хынчанънар. Мин тіріг халғаныма

олар чоо өрінгеннер. Олар мині хаҷанох өл парған тіп сағынтырлар.

Саблығ путешественник Фиппс прайзынанъ тынъ өрінген, ол туста Алтынзархы полюссар парарға тимненчеткен.

— Аарлығ Мюнхаузен, мин сірерні улуғ өріністенъ хуҷахтапчам!—тіп хысхыра түскен ол, мин анынъ кабинедінзер кірерімненъ.—Сірерге сағамох, минінъ инъ чағын нанҷым полып, минінен хада парарға кирек! Сірернінъ хыйға чөбінъер чох мағаа чолда онъ полбас!

Мин сах андох парарға чарадыбысхам, пір ай пазынанъ піс полюстанъ ырах нимес полғабыс.

Пірсінде мин, палубада турчадып, илееде ырахта пустығ тағ көр салғам, анда ікі аба ойнапчатханнар.

Мылтых хаап алып, мин корабльданъ ағын пусха сегірібіскем.

Көріндес осхас чылбыранъ пусча парары маҷаа сидік полған, минута сай тайлығып түбі чох тиренъ оймахтарға кире түс парғандағ полғам. Че хайдағ даа сидіктерні тобырып, хайди полза мин тағнынъ хырына, абаларға хап-орта сых килгем.

Че кинетін маҷаа онъ полбин парған: атарға тимненчедіп, мин пуста тайлығып, пазымнанъ пусха анъдарыл парып, тал парғам.

Чарым чаҷ пазынанъ мин онъарыл килгенімде, хорыхханымнанъ сала ла хысхырыбыспаам;

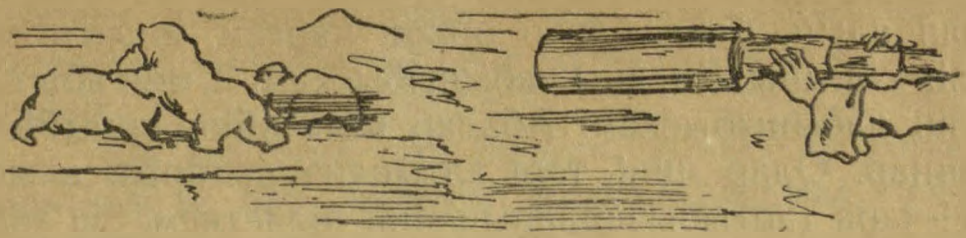

улуғ ах аба мині, пусха чапсыра пазып алып чібізерге тимненчеттір.

Минінъ мылтығым ырах чачырап тўс партыр.

Мылтыхтынъ даа тузазы мында чох полған, аба, минінъ учама нари чат салып, маған хыймыранарға даа пирбеен.

Мин чадап ла ізебімненъ тонъарағым сығарып алғам, ўр дее сағынмин, абанынъ кизін аза-андағы ўс салаазын ўзе сабысхам.

Аба ағырғанына абағырыбысхан, ананъ мині тўрче ле позыдыбысхан.

Андада мин, чапчанъ на тура салып, мылтығымзар чўгўр парып хаап алғам, чабал анъны сах андох атыбысхам. Аба харға анъдарыл парған.

Че минінъ ирееленізім анынанъ тоозылбаан: атыстынъ кўзўрееніне минненъ ырах нимес пуста узуғлапчатхан нинче-нинче мунъ абалар усхун парғаннар.

Сірер сағын көрінъер: нинче-нинче мунъ абалар! Олар прай ӧӧрненъ минзер килгеннер. Хайди полчанъ? Тўрче ползох—мині ачын анънар ўзе-чара тартыбызарлар. Кинетін минінъ пазыма манъат сағыс кір килген. Мин, пычағымны

хаап алып, өліг абазар ойлап парғам, анынъ терізін сойыбызып, аны чабыныбысхам. Я, мин аба терізін чабыныбысхам! Абалар мині ибіре турыбысханнар. Олар мині, тері алтынанъ сығарып алып, ўзе-чара тартыбызарларын мин пілчеткем. Че абалар, мині чыстап алып, хыя пастырыбысчатханнар.

Тўрче полғанда мин абаларох чіли ыыранарға паза холларымны сорарға ўгреніп алғам.

Анънар маға киртінген осхас полғаннар, маға анзы ла кирек полған.

Абалар ніткезіненъ састырыбысса, сах андох өл парадырлар тіп маға пір имчі кізі чоохтаан полған. Мин, чағынғы абазар пас парып, анынъ ніткезіненъ пычахнанъ сазыбысхам. Сынап аба тіріг халза, ол мині ўзе-чара тартыбызарын мин пілгем. Че часкам тартып, минінъ киреем киліс парған. Аба хысхырарға даа манънанмин өл чөрібіскен.

Андада мин пасха абаларны ідөк идерге сағынып алғам. Іди идерге маға сидік полбаан. Арғыстары хайди анъдарылчатханын олар көрзелер дее, мині аба тіп сағынып, оларны мин ödірчеткенімні сизінмееннер.

Пір час ла аразында мин нинче-нинче мунъ аба ödір салғам.

Андағ улуғ кирек ит салып, мин корабльзар Фиппс нанчымзар айлан килгем, аға прай нимені чоохтап пиргем.

Ол маға инъ кўстіг чўс матрос пирген, мин

оларны пуссар апарғам. Олар, өліг абаларнынъ терілерін сойыбызып, аба иттерін корабльға таза-аннар.

Аба иді уғаа көп полған, аннанъар корабль орнынанъ даа тибірен полбиныбысхан. Піске, парчатхан чирібіске читпинөк ибібіссер нандыра айланарға киліс парған.

Анынъ сылтаанда Фиппс капитан Алтынзархы полюсха читпин айланыбысхан.

Че піс ағаа хомзынмаабыс, піс ағылған аба иді уғаа тадылығ полған.

АЙЗАР ІКІНЧІЗІН ЧӨРГЕНІ

Англиязар айлан киліп, мин паза хаҷан даа пасха чирлерзер чөрбеспін тіп позыма сөс пиргем, че пір неделя даа ирткелекке маған пазох чолға парарға киліс парған.

Кирек піди полған: минінъ пір туғаным, кирі, пай кізі, чир ӱстӱнде хайдағ-да чирде уғаа алып кізілер чуртапчалар тіп сағынып алтыр.

Минненъ ол чирні хайди даа таап пир тіп сурынған, анынъ ӱчӱн маған көп ис-пай пирем теен. Алып кізілерні көрерге ол уғаа тынъ хынған!

Мин чарадып, корабль тимнебіскем, ананъ ӱстӱнсархы талайзар пар сыххабыс.

Чолда піс, өрбекейлер чіли учух чөрчеткен ипчілерденъ пасха, пір дее чапсыстығ ниме көрбеебіс. Уғаа манъат кӱннер турғаннар.

Че он сигізінчі кӱнінде хорғыстығ пораан полыбысхан.

Уғаа тынъ улуғ чил пістінъ кораблыбысты, хабых ла чіли суғ ӱстӱненъ чоғар кӧдіре хаап парыбысхан. Пӧзіктенъ пӧзік ле, пӧзік ле! Инъ лӧзік пулуттар ӱстӱнче піс алты неделя учух чӧргебіс. Халғанчызында чылтырах тегілек олтырых кӧр салғабыс.

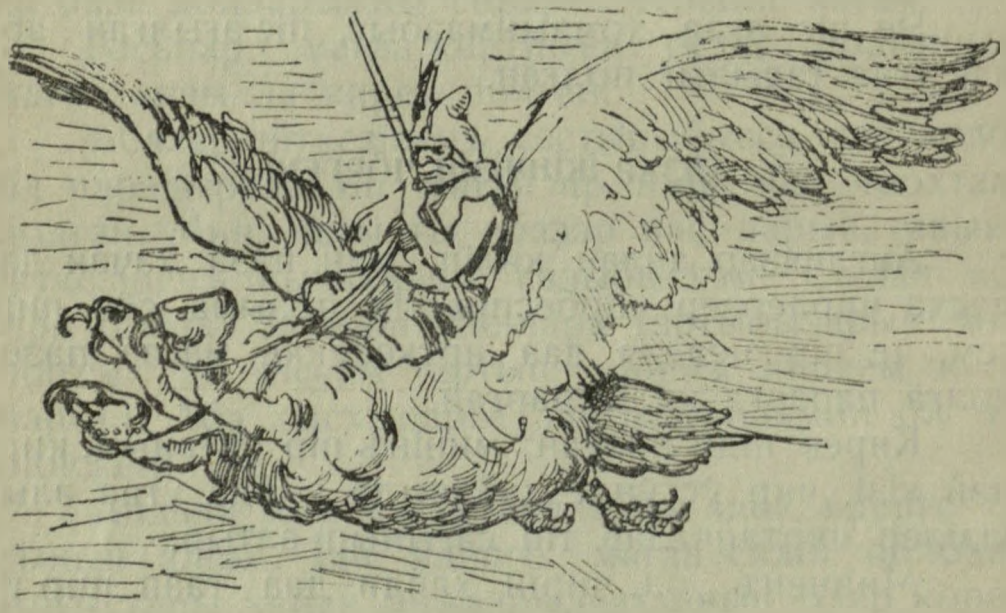

Ол сынап ай полған.

Піс, киліскек турчанъ чир таап алып, айнынъ чарына сыххабыс. Алтыбыста, ырах, ырах, піс пасха планетаны – кӧп городтығ, ағастығ, тағлығ талайлығ, суғлығ чирні кӧр салғабыс. Ол піс тастап парыбысхан чир полчатханын сизін салғабыс.

Айда пісті ӱс пастығ хара хустарға мӱнгілеп

салған хайдағ-да улуғ хорғыстығ нимелер ибірібіскеннер. Ол хустар айдағы чуртағчыларға аттар орнына полчалар.

Ол туста айнынъ ханы кӱн ханынанъ тоғыр чааласчаттыр. Ол сах андох мині позынынъ армиязынанъ устап, аны чааға апарарға чӧптеен, че мин санъай тоғыр сабысхам.

Айда прай даа нимелер пістінъ чирдегіденъ улуғлар.

Сеектер анда хойлар синінче, полған на яблоко арбустанъ кічіг нимес.

Мылтых орнына айда чуртапчатханнар редькананъ чааласчалар. Ол чыда орнына кирек полча. Че редька чох полза, олар голубок нымырхаларынанъ чааласчалар. Постарын мискененъ көленіп арачылапчалар.

Мин анда ырахххы чылтыстанъ килген аалчыларны көргем. Олар айзар садығ идізерге килтірлер. Сырайлары оларнынъ адайнина тӧйлер, харахтары, тізенъ, пурныларынынъ алтында, алай ба пурнынынъ узында. Оларнынъ харахтарынынъ хахпахтары, кірбіктері чоғыл. Узирға чатчатсалар, харахтарын тіллеріненъ чаап салчалар.

Айдағы чуртағчылар ӱр азыранминчалар. Оларнынъ харыннарынынъ сол саринда ізігес пар: олар, аны азыбызып, чіченъ нимені андар сал салчалар. Ананъ ізікті паза азыранғанча чаап салчалар. Паза азыранғанча пір ай иртіп парча. Олар пір чылда он ікі ле хати азыранчалар!

Анзы уғаа истіг, че пістінъ чирдегі хуруғ ха-

рын чинчілер, тадылыға хынчанънар іди арам азыранарға пір дее хынмасчыхтар, неке.

Айдағы чуртағчылар ағаста өзіп төріпчелер. Ол ағастар уғаа сіліглер, салаалары хып-хызыл önъніглер. Салааларында улуғ, пик хастырыхтығ хузухтар öсчелер.

Хузухтар пыс парза, оларны сиберлеп ағастанъ алып алып, чығарға погребке сал салчалар.

Айдағы ханға кізілер кирек полыбыссох, ол хузухтарны хайнапчатхан суға тастабызарға чахығ пирібісче. Пір час пазынанъ ол хузухтар чарыл парчалар, оларданъ ай кізілері сыххлап килчелер. Ол кізілерге ўгренерге киліспинче. Олар төрізök улуғ кізілер полчалар, аннанъар постарынынъ киректерін пілчелер. Пір хузухтанъ труба арығлачанъ кізі сыхча, ікінчізіненъ—шарманщик,

ўзінчізіненъ—мороженай итченъ кізі, төртінчізіненъ—солдат, пизінчізіненъ—чіченъ ниме итченъ кізі, алтынчызынанъ—кип тікченъ кізі.

Полғаны ла сах андох тоғынып пастапча. Труба арығлачанъ кізі тура ўстўне сых парча, шарманщик ойнап сыхча, мороженай итченъ кізі: „кемге ізіг мороженай кирек!“ тіп хысхырча (айда пус оттанъ даа ізіг поладыр нооза), чіченъ ниме итченъ кізі кухнязар чўгўрче, солдат ыырчыны атыпча.

Айдағы кізілер, киріп парзалар, ölбинчелер, че кииде тўдўн алай ба оор чіли хайыл парчалар.

Оларнынъ холларында пірер ле салаа, че пір салаалары пістінъ пис салаабызох чіли чапчанъ тоғынчалар.

Пастарын олар холтыхганып ал чөрчелер, пірее чирзер парчатсалар, пастары чолда ардап парбазын тіп, аны ибде артыс салчалар.

Олар постарынынъ пастарынанъ ырах таа ползалар чоохтас полчалар! Анзы уғаа чахсы.

Сынап хан позынынъ чоны аннанъар ноо ниме сағынчатханын пілерге итчетсе, позы ибінде халып, диванда чатча, пазы, тізенъ, пілдіртпин пасха кізілернінъ иблерінзер парып, ноо ниме чоохтасчатханнарын тынънапча.

Айдағы виноград пістінъ виноградтанъ пір дее пасха нимес.

Пістінъ чирге чаапчатхан тас-миндір айдағы виноград полчатханына мин киртінчем, аны айдағы хыралардanъ пораан ўзіп алып чирзер ағылча.

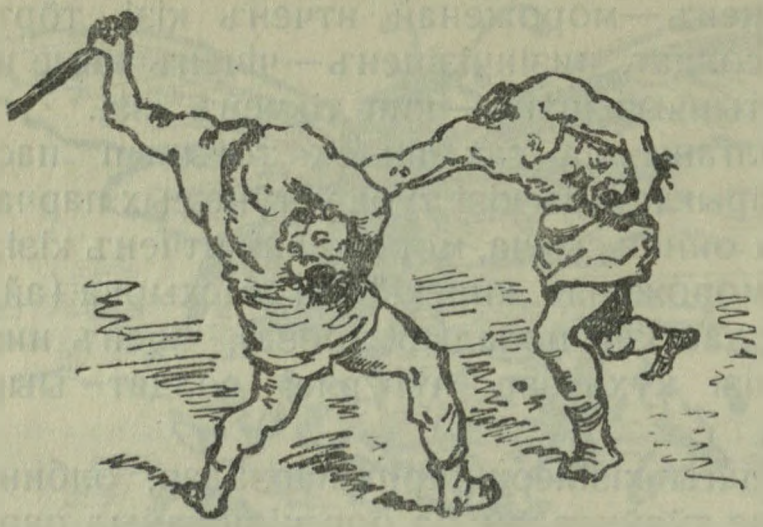

Айдағы арағаны ізерге сағынчатсар, нинче-де тас-миндір чыып алып, чахсы иде хайылдырыбызынъар.

Айдағы кізілернінъ харыннары чемодан орнына кирек полчалар. Хачан кирек полза, олар аны асчалар паза чаапчалар, андар кирек нимелерні салчалар. Оларнынъ хурсахтары даа, паарлары даа, чӱректері дее чоғыл, істілері хуруғ ла.

Харахтарын сығарып хатап сух салчалар. Харахтарын тудынып алып, олар пазындағыох чіли чахсы көрчелер. Харағы ардап парза алай ба чіт парза, олар базарға парып нааны садып алчалар. Аннанъар айда харах сатчатхан кізілер уғаа көп. Прай ла чирде пічіктер пазыл парғанын хығырчазынъ: „Ниик пааға харахтар садылча. Кӱренъ, хызыл, өкпенъ, көк харахтар садылчалар".

Айдағы кізілер чыл сай наа, пасха-пасха өнъчіг харахтығ чӧрчелер.

Мин полған чылда айда от көк паза сарығ харахтығ чөргілееннер.

Че сірер ноға хатхырчазар? Мині чойланча тіп сағынчазар ба? Чох, минінъ полған на сөзім арығли сын, че маған киртінминчетсенъер, постарынъар айзар пар килінъер. Андада мин, пір дее ниме сағын таппин, арығ сынны чоохтапчатханымны көріп аларзар.

СЫРЛЫҒ ОЛТЫРЫХ

Мин пасха кізілерге учурабинчатхан хайдағ ла полза чапсыстығ нимелерге учурап парчатхан ўчўн пролығ нимеспін.

Мин көп чирлерче чөрерге хынадырбын, хачан даа хайхастығ нимелер көрерге тілеп чөрчем, сірер, тізенъ, постарынъарнынъ төрт стеналығ туранъарда одырып алып пір дее ниме көрбинчезер.

Пірсінде мин, улуғ голландскай корабльға одырып алып, ырах чолға парғам. Кинетін ачых талайда хайда-хайдар хазыр пораан пол килген, ол прай парустарны талап, прай мачталарны сындыр салған.

Пір мачта, компасха орта тўзіп, аны прай унат салған.

Корабльны компас чох орта апарары хайдағ сидік полчатханын сірер постарынъар даа пілчезер нооза. Піс, астых парып, хайдар даа парчатханыбысты пілбеебіс.

Піс талай салғахтарынча, аар-пеер тастадып, ўс ай чöргебіс, ананъ хайдар парыбысханыбысты даа пілбеебіс. Пірсінде прай чир алыс парғанын кöр салғабыс. От кöк талай ағар партыр. Хайдағ-да тадылығ нымзах танычах саапчатхан. Піске уғаа чахсы паза кögліг пілдірібіскен.

Тўрче полғанда піс пристань кöр салғабыс, пір час пазынанъ, тізенъ, алғым, тиренъ гаваньзар кіргебіс. Анда суғ орнына сўт полған!

Піс табырағынча, чарға сығып, сўттіг талайданъ сўт іскебіс.

Пістінъ арабыста сыр чызын чыстап полбас пір матрос полған. Аға сыр кözітселерök, ол хузып пастачанъ. Піс чарға сығарыбыстанъ, анынъ кönъні айлан сыххан.

— Азағым алтындағы сырны хыя алынъар!— тіп хысхырған ол.—Мин сырча пас чöр полбинчам, чöрерге хынминчам!

Мин, чирзер мökейібізіп, прай нимені сизін салғам.

Пістінъ корабль турыбысхан олтырых инъ манъат голландскай сырнанъ иділген полтыр!

Я, я, кўлбенъер, мин арығ сын нимені чоохтапчам: пістінъ азағыбыс алтында палғас орнына сыр полған.

Аннанъар пу олтырыхтағы чон сырнанъ на азыранчатханы чапсыстығ нимес! Че ол сыр пір дее хорабинчатхан, пір кӳнде нинҷе сыр чіл парза, хараағызын анҷох öс килчеткен.

Ол олтырыхта тиксі ле виноградниктер öскірілтірлер, че виноградтары пасхаҷыл: аны холнанъ хыза тудыбыссанъох, аннанъ сӳт ахча.

Олтырыхтағылар пöзік, сіліг кізілер. Прайлары ӳзер азахтығлар. Ӳс азахтығданъар олар сӳттіг талайҷа пос ла пас чöрчелер.

Мында пилен пызығ халас öсче, аннанъар мындағылар тамах таа салбин, хыра даа тартпин чуртапчалар. Анда тадылығ мёдтығ пряниктер öсклеп парған ағастарны мин көп көргем.

Сырлығ олтырыхча чöріп, піс сӳтненъ ахчатхан читі суғ паза хойығ, тадылығ пиво ахчатхан ікі суғ тапхабыс.

Пивонанъ ахчатхан суғлар сӳтненъ ахчатханнарынанъ артых пілдіргеннер.

Олтырыхча чӧріп, піс хайхастығ нимелер кӧп кӧргебіс.

Хустар уяларын кӧріп, тынъ чапсаабыс. Олар уғаа тынъ улуғ полғаннар. Хара хустынъ пір ле уязы инъ пӧзік тураданъ улуғох полған. Ол чоон дуб ағастарданъ иділтір. Піс аннанъ пис чӳс нымырха тапхабыс, полған на нымырха бочка сині улуғ.

Піс пір нымырха оода сабысхабыс, аннанъ улуғ хара хустанъ чибіргіче хати улуғ хара хус палазы сых килген.

Хара хус палазы тапсабысхан. Аны арачылирға ічезі учух килген. Ол, пістінъ капитанны хаап алып, чабыс пулутха читіре кӧдір парып, аннанъ талайзар кире тастабысхан.

Че таланы тартып, ол манъат чӳсченъ кізі полған, нинче-де час пазынанъ ол Сырлығ олтырыхсар нандыра чӳс килген.

Пір арығда мин кізілерні чарғылап ӧдір салғаннарын кӧргем.

Олтырыхтағылар ӳс кізіні азахтарынанъ тонъғар ағаста іл салтырлар. Иреелеттірчеткен кізілер ӧстезіп ылғасханнар. Мин олтырыхтағылардanъ ноға оларны іди хатығ пролапчалар тіп сурғам. Маға нандырғаннар: олар, ырах чирлерге чӧр киліп, ам на айланғаннар, постарынынъ чӧрген чолынанъар уятпин даа чоо чойланчалар.

Олтырыхтағылар чой кізілерні іди хыйға онъ-

дайнанъ чарғылапчатханнарын мин махтаам: мин позым чойланарға пір дее хына чоғылбын, хаҷан даа арығ сын нимені ле чоохтидырбын.

Сірер постарынъар даа сизінчеткен полар-зар, минінъ чооғымда пір дее тайма сöс чох полчатханын, чой чоохха мин тынъ хыртыстана-дырбын, минінъ прай чағыннарым хаҷан даа мині чир ўстўнде инъ сын кізі тіп санааннарына тынъ öрінедірбін.

Корабльзар нандыра айланып, піс сах андох якорь кöдірібізіп, пу чапсыстығ олтырыхтанъ пас-ха чирзер чöрібіскебіс.

Чар хазында öскен ағастар, кем-де оларға танығ пирген чіли, прайзы пір тинъе піссер ікі хати пазырынып, ананъ пір дее хайди полбаан чіли хатабох чіке турыбысханнар.

Оларнынъ пісненъ іди парсастығ анымчохтасчатханнарын көріп, мин сала ылғабин, шляпам суурып, анымчохтасхам. Хайхастығ чалахай ағастар полтыр, сын я?

ПАЛЫХХА ЧІДІРТІП САЛҒАН КОРАБЛЬЛАР

Пістінъ компазыбыс чох полғаннанъар, піс таныс нимес талайларча астығып ўр чөргебіс.

Пістінъ кораблыбысты хорғыстығ акулалар, киттер паза талайдағы аннанъ даа пасха анънар ибірібісчеткеннер.

Халғанчызында піс хайда-хайдар улуғ палыхха учурап парғабыс, анынъ пазынынъ хыринда турып алып, хузуруғын көр таппаабыс.

Палых суғ ізерге тіп ахсын азыныбысханда, суғ анынъ ахсынзар пос ла ах сыххан, пістінъ корабль андарох тартыл чөрібіскен. Піс хайди тынъ хорых парғаныбысты сірер сизінче полар-зар! Мин дее, улуғ даа махачы кізі ползам, хорығып сірлезібіскем.

Че палыхтынъ істінде гаваньдағыох осхас амыр полтыр. Ачын палыхтынъ істінде хачан хачанох чідіртіп салған кораблылар топ-толдыра полған. О, анда хайдағ харасхы полғанын сірер пілген ползар! Піс күнні дее, чылтыстарны даа, айны даа көрбеебіс.

Палых суғны пір күнде ікі хати ісченъ, суғ анынъ тамағынча ах килзе, пістінъ кораблыбыс пөзік салғахтарда көдіріліп турыбысчанъ. Аннанъ

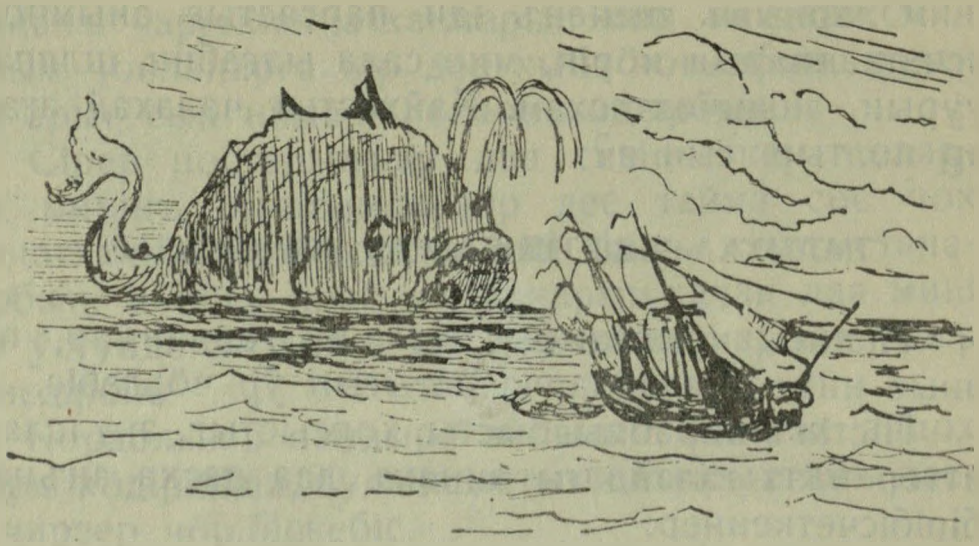

пасха туста палыхтынъ істінде хуруғ полчанъ.

Суғ тарт парарын сағып алып, піс капитаннанъ хада корабльданъ тынанып аларға тўс килгебіс. Мында піс прай чир ўстўндегі моряктарға тоғасхабыс: шведтерге, англичаннарға, португалецтерге... Палыхтынъ істінде он мунъча кізі полған. Оларнынъ көбізі анда нинче-нинче чыл чуртап салтырлар. Мин прайзына, пір чирге чыылызып алып, пу кізі тыны тар полчатхан харибденъ хайди позып алданъар чоохтазарға чөп пиргем.

Мині председательге таап салғаннар, че мин чыылығ азыбысханымдох, чабал палых пазох суғ іс сыххан, піс корабльларыбыссар тари чўгўріскілебіскебіс.

Пазағы кўнде піс пазох чыылыс парғабыс, мин мындағ чөп пиргем: ікі инъ пөзік мачталарны пастарын уластыра палғабызып, палых ахсын

ассох, анынъ кипчелеріне сіри турғызыбызарға, палых ахсын чаап полбазын. Андада ол ахсын адынып чадар, піс, тізенъ, тастынзар пос ла сых парыбызарбыстар.

Минінъ чөбімні прайзы пір чөпненъ чаратханнар.

Ікі чүс инъ күстіг матрос палыхтынъ ахсында хайда-хайдар пөзік ікі мачта турғызыбысханнар, палых ахсын чаап полбиныбысхан. Кораблълар палыхтынъ істіненъ ачых талайзар көгліг сығара чүс килгеннер. Пу килкім палыхтынъ істінде читон пис корабль полар. Палыхтынъ көксі хайдағ улуғ полғанын сірер сизінчеткен поларзар.

Мачталарны палыхтынъ ахсында, ол паза пір дее ниме азыр полбазын тіп, азых артыс салғабыс.

Піс, позыбыс алып, сағам хайда полчатханыбысты пілір аларға сағынғабыс. Каспийскай талайда полтырбыс. Анзы пісті уғаа тынъ чапсыткан, Каспийскай талай прай саринанъ чабых талай нооза: ол пасха талайларнанъ пір дее пірікпинче.

Мин сырлығ олтырыхтанъ ағылған ӱс азахтығ ученай ол палых Каспийскай талайзар хайдағ-да чир алтындағы каналча кір килген полар тіп чоохтап пирген.

Піс чар хазынзар пар сыххабыс, мин чирзер сығып аларға манъзыраам, хада полған кізілеріме паза хачан даа пір дее чирге чөрбеспін, нинченинче чыллар ирткенче ирееленгенім чидер, ам мин тынанарға сағынчам тіп чоохтаам.

Піди көп чөріп, мин илееде тынъ майых парғам, амды амыр чуртабызарға сағыныбысхам.

АБАНАНЪ ХАРБАСХАНЫ

Че мин кимеденъ тўзерімненъ, маґаа чоон аба чапсыныбысхан.

Ол хайда-хайдар улуґ, хорґыстыґ анъ полґан.

Ол мині сах андох ўзе-чара тартыбызарчых, че мин анынъ алнындағы азахтарын тынъ тудыбысхам, аба, ағырғанына сыдабин абағыр сыххан.

Сынап мин аны позыдыбыссам, ол мині сах андох ўзе-чара тартыбызарын мин пілгем, аннанъар анынъ азахтарын ол өзөгіп өлгенче ўс кўн,

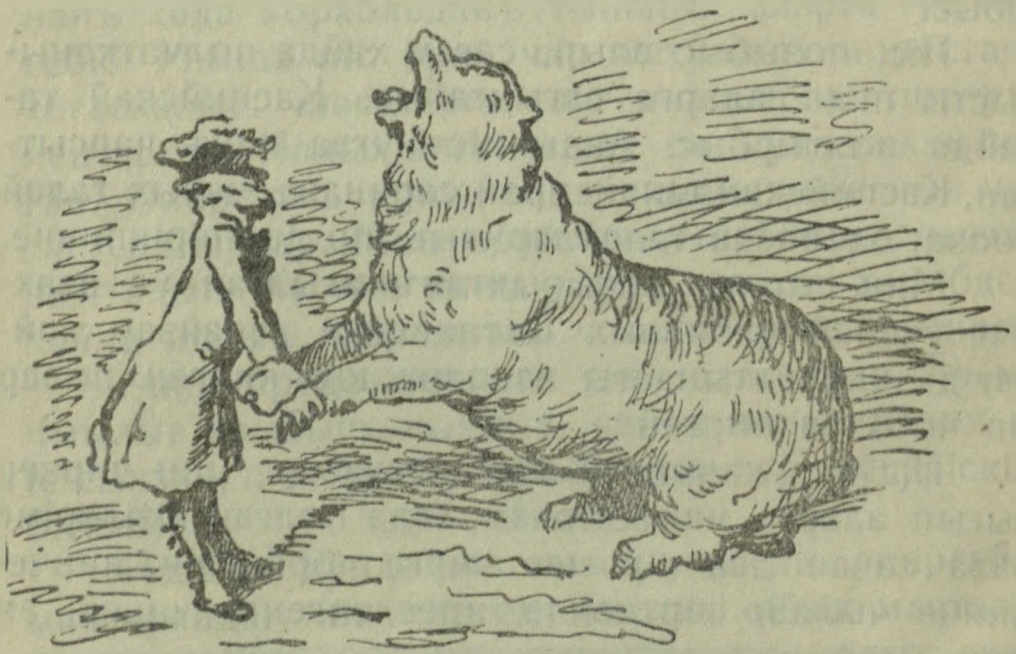

ўс хараа тутхам. Я, ол өзөгіп өл парған, абалар астапчатсалар азахтарын сорчалар нооза: Пу аба, тізенъ, позынынъ азахтарын пір дее сор полбаан, аннанъар өзөгіп өл парған.

Аннанъ пеер минзер пір аба даа чағын чөрбинче.

СОДЕРЖАНИЕЗІ

Стр.

Чир ӱстӱнде инъ сын кізі 3

ПАСТАҒЫ ЧАРДЫХ

Ат тура хыринда 5
Соорға кӧлілген пӱӱр 8
Харахтанъ сағыннар пытырааны 10
Чапсыстығ анънас 11
Торланъалар сомбырда 15
Інъедегі тӱлгӱ 16
Харағы чох сосха 17
Мин хайди кабан сосханы тудып алғам 19
Хайхастығ киик 20
Терізі ибірілген пӱӱр 22
Алығ тон 24
Сигіс азахтығ хозан 26
Хайхастығ куртка 28
Столдағы ат 29
Чарым ат 32
Пушка уғына мӱніп алып 35
Састанъ хаап 37
Аарлар хадарчызы паза абалар 39

Айзар пастағызын парғаны 41
Ачын ӱчӱн пролаттырғаны 43
Аттар холтых алтында, ханъаа инънінде 44
Хайыл парған табыстар 47

ІКІНЧІ ЧАРДЫҒЫ

Талайдағы пораан 48
Крокодилненъ ала парыстынъ арасында 50
Китненъ учурасханы 54
Палыхтынъ хурсағында 56
Минінъ хайхастығ нымысчыларым 58
Китайскай арағa 63
Сӱргінчілер 70
Мирген атыс 72
Чалғызаан пір мунъ кізіденъ тоғыр 75
Ух-кізі 77
Ах абалар арасында 79
Айзар ікінчізін чӧргені 83
Сырлығ олтырых 89
Палыхха чідіртіп салған корабльлар 95
Абананъ харбасханы 98

Хакасиянынъ книга издательствозы 1961 чылда олғаннарға мындағ книгалар сығарар:

Хормачы хозанах (анъ-хустарнынъ ырлары, сыттары)

А. И. Куприн. Хайхастығ имчі.

Н. Пришвин. Күн ооразы.

Л. Соловьев. Ходжа Насреддинненъер чоох.

М. Твен. Том Сойернінъ хыныг киректері.

Даниэл Дэфо. Талайларча чөрченъ Робинзон Крузонынъ хыяллыг паза хайхастыг чуртазынанъар.

Э. Распэ

ПРИКЛЮЧЕНИЯ БАРОНА МЮНХАУЗЕНА

Переводчик *А. П. Бытотова*
Редактор *А. А. Кокова*
Худ. редактор *А. П. Масленников*
Тех. редактор *В. К. Куркин*
Корректор *М. И. Табаставва*

Подписано к печати 5 апреля 1961 года. Формат бумаги 84X108$^{1}/_{32}$. Печ. л. 6$^{1}/_{4}$.
Уч.-изд. л 4,09. Заказ 4005. Тираж 1000 экз. Цена 40 коп.

Хакасская областная типография, г. Абакан, 1961 г.

Паазы 40 ахча.

АБАҚАН
1 · 9 · 6 · 1